De Hollandse Cirkel

Jaargang 18 nr 3
September 2016

Stichting De Hollandse Cirkel
voor de Geschiedenis der Geodesie

Colofon

Het Tijdschrift De Hollandse Cirkel is een periodiek van de gelijknamige stichting.
De stichting werd opgericht op 16 juni 1998 en heeft als doel de bevordering van de belangstelling voor het verleden van de geodesie.
De volgende instellingen zijn deelnemer van de Stichting De Hollandse Cirkel:

- Dienst der Hydrografie van de Koninklijke Marine
- Kadaster
- TU Delft, Faculteit Civiele Techniek en Geowetenschappen (CiTG) en Onderzoeksinstituut OTB
- Rijkswaterstaat dienst Centrale Informatie Voorziening

Redactie-adres
Verzetsstraat 76
2912 CV Nieuwerkerk aan den IJssel
telefoon: 0180-314870
e-mail: redactie@hollandsecirkel.nl

Redactie Tijdschrift De Hollandse Cirkel
A.M. den Boer (hoofdredacteur)
N. de Hilster
F. Jansen
Z. Klaasse

Bestuur Stichting De Hollandse Cirkel
prof.dr.ir. L. Aardoom (ere-voorzitter)
dr.ir. H. Quee (ere-voorzitter)
prof.dr.ir. M. Molenaar (voorzitter)
ir. J. van der Linde (secretaris)
ir. T. Ligteringen (penningmeester)
dr.ir. B. Alberts
ir. J.G.A. Jansen
K. van der Hoek
prof.mr. H.D. Ploeger
ir. R.C.J. Witmer

Raad van Advies Stichting De Hollandse Cirkel
drs. L.C. Palm
drs. P.W. Geudeke
dr. F.W.J. Scholten
dr. H.G. Heijmans

Bureau Stichting De Hollandse Cirkel
ir. S. Dijkstra (coördinator)
Postbus 9046
7300 GH Apeldoorn
telefoon: 088-1835046 of 06-22992758
e-mail: sieb.dijkstra@hollandsecirkel.nl

Website Stichting De Hollandse Cirkel
www.hollandsecirkel.nl
e-mail: j.a.j.marissen@hollandsecirkel.nl

Abonnementen
Het tijdschrift verschijnt viermaal per jaar en wordt gratis verspreid onder de donateurs van de Stichting De Hollandse Cirkel (minimum donatie € 30,-- per jaar voor personen, € 15,-- per jaar voor studenten en € 125,-- per jaar voor bedrijven en instellingen).
Tijdschriftabonnementen voor bibliotheken € 16,-- per jaar. Losse nummers € 7,--.
Bankrekeningnummer:
NL40ABNA0517015757
ISSN-nummer 1566-3442
De stichting is een ANBI,
zie www.belastingdienst.nl/anbi

© 2016. Het overnemen, evenals het vermenigvuldigen uit dit tijdschrift, is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van redactie en auteur.

'Monument voor de landmeter' in gebruik (zie p. 106)

Van de redactie

Tot voor kort dachten we de eerste redactie te zijn van een Hollands blad dat naar een meetinstrument werd genoemd. Blijkt men op het streekarchief in Gouda sinds 1952 vele jaargangen te bewaren van het personeelsblad *In de Hoekspiegel* van aannemersbedrijf Nederhorst daar. Ook voor hen was het een uitzetinstrument en evenmin een badkamerornament als nr 1675 uit het Kadastermuseum dat is. (Dat een prisma moderner was kunnen wíj hen moeilijk euvel duiden!) Hiernaast prijkt van zíjn webstek het door Rokus van Blokland ontworpen kerstnummeromslag van 1959. Graag biedt de redactie ook dit nummer met meer dan 'eigen werk' aan. Zo is er een bijdrage van gepensioneerd bouwhistoricus Gerrit Berends over Nederlandse meetkettingen. Dank daarvoor. Meetkettingen kwamen al incidenteel aan de orde, maar zo'n overzichtsartikel misten we nog. Dat het onderwerp in breder zin daarmee nóg niet is uitgeput bleek toen de eindredacteur net rond de kopijverwerking tegenkwam dat de Hoge Raad der Nederlanden zich in 1866 ook over een meetketting boog! Landmeter L. Havenneers uit het Belgische Lokeren had op 2 oktober 1865 land van de heer Lippens onder Overslag gemeten met *'eenen ijzeren ketting van 10 Ned. Ellen, met schakels van 20 Ned. Duimen, 9 ijzeren pennen en eene octogene'*. Daar kwam een klacht over. De kantonrechter te Axel en na beroep ook de arrondissementsrechtbank te Goes spraken hem vrij. Hij was toch niet bevoegd om in Nederland als landmeter op te treden! De Hoge Raad vernietigde op 31 juli 1866 in cassatie dat vonnis: *'Meten met onwettige maat ook door een vreemd Landmeter is strafbaar.'* (Rechtsgeleerd Bijblad, behoorende tot de Nieuwe Bijdragen voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving, deel 17, Amsterdam 1867, p. 565-568)
De kopijdatum voor het volgende nummer is 1 november 2016.

***Webstektip:** https://nl.pinterest.com/bamasurveyor/surveying/*

Inhoud

De papieren landmeter 95
Zacharias Klaasse

Meetkettingen 102
ir. Gerrit Berends

'Monument voor de landmeter' onthuld in Zwolle 106
Adri den Boer

Historisch Nieuws 109

Varia: landmeters in films 123

Varia: vakverbeeldingen van elders (vervolg) 124

Varia: kadastraal landmeterspersoneel 127

Varia: RK-astronomen in China 128

Reactie 130

Column: stockfoto's en beter werk 132
Adri den Boer

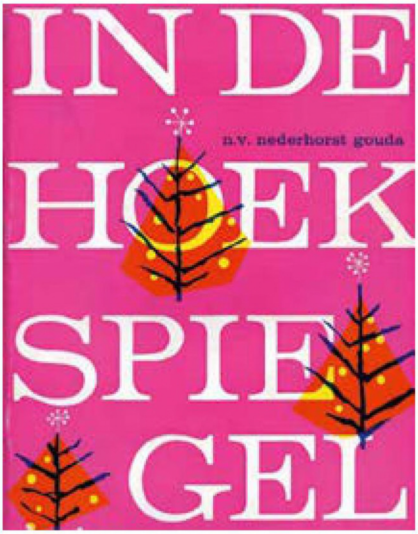

www.rvbcvbm.nl

Donateursdag 2016

18e donateursdag van de
Stichting De Hollandse Cirkel
op
woensdag 12 oktober 2016
Space Expo Noordwijk

Het bestuur van de stichting nodigt u hierbij van harte uit de donateursdag 2016 bij te wonen. Deze zal worden gehouden bij de Space Expo, Keplerlaan 3, 2201 AZ Noordwijk. (Buslijn 30 vanaf station Leiden CS richting Katwijk. Halte Space Expo, ca. 20 min.)

Programma:

10:00 – 10:30	Ontvangst met koffie en thee
10:30 – 11:00	Welkomstwoord en jaaroverzicht voorzitter DHC, Martien Molenaar, in de Arianezaal
11:00 – 12:00	Ruimtelezing “De missie van Rosetta”: Tijdens deze lezing wordt ingegaan op de reis van de satelliet Rosetta naar de komeet 67P/Churyumov-Gerasimenko, zijn landing op de komeet en de metingen die deze satelliet heeft gedaan.
12:00 – 13:00	Lunch in de Foyer
13:00 – 14:00	Rondleiding door de expositie o.l.v. gidsen
14:00 – 15:30	Bezoek op eigen gelegenheid in de expositie
15:30 – 16:30	Afsluitende borrel
16:30 – 17:00	Vertrek

Informatie over Space Expo
Alles over ruimtevaart is te zien en te beleven in Space Expo, het officiële bezoekerscentrum van de Europese Ruimtevaart Organisatie ESA. U wordt meegenomen op een reis langs verre planeten en prachtige Melkwegstelsels. Naast de rijke ruimtevaarthistorie, waaronder aandacht voor de eerste satelliet, de eerste bemande ruimtevaarttocht en de eerste stappen op de maan van Neil Armstrong, toont Space Expo ook de toepassingen én de techniek achter de ruimtevaart.
Te zien zijn vele raket- en satellietmodellen, waaronder enkele echte testmodellen en een Russische spionagesatelliet die in 1988 daadwerkelijk in de ruimte is geweest. Ook kunt u ontdekken hoe André Kuipers heeft geleefd aan boord van het International Space Station. U kunt zelf rondlopen in het bemanningsverblijf en het Europese ruimtelaboratorium. Daarnaast beschikt Space Expo over een replica van de Sojoez-capsule waarmee André Kuipers gelanceerd is. U kunt hier zelf ook in plaatsnemen (drie personen tegelijkertijd) en een rit meemaken.

Opgave voor deelname **voor 1 oktober** via *sieb.dijkstra@hollandsecirkel.nl.*

Sieb Dijkstra, coördinator

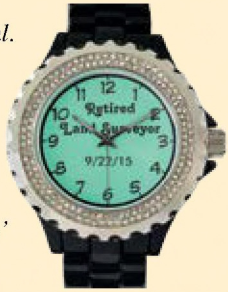

Wees op tijd:
‘Retired Land Surveyor Watches’
te koop: www.zazzle.nl.

De papieren landmeter *(of: de boekhouder van het Kadaster)*

Zacharias Klaasse

Inleiding en verantwoording

a. Na de publicaties over de hypotheekbewaarders en de beëdigde klerken (te bestellen via: zacharias.klaasse@kadaster), vragen ook de boekhouders van het Kadaster (1893-1962) de aandacht.
b. De gegevens over benoemingen, verplaatsingen en ontslagen heb ik voornamelijk gevonden in het Tijdschrift voor Kadaster en Landmeetkunde, Jaarboekjes voor de ambtenaren der rijksbelastingen, benoemingsbesluiten die aanwezig zijn in het Kadastermuseum, gedigitaliseerde dagbladen, enz. Verdere gegevens over eerdere functies, overlijdensdata e.d. zijn eveneens in genoemde bronnen gevonden.

De landmeters voor de kantoordienst

Twee soorten landmeters

De landmeters van het Kadaster hadden oorspronkelijk de taak van de kadastrering (1812-1832), en later van de bijhouding. Er waren op den duur twee soorten landmeters:

- die hun werkzaamheden hoofdzakelijk te velde verrichtten
- die hun taak ten kantore hadden, de zogenoemde "landmeters voor de kantoordienst".

Taak van de landmeters voor de kantoordienst

Volgens de "Algemeene instructie voor de ambtenaren van het Kadaster" van 1869 hadden de landmeters voor de kantoordienst de volgende taken:

- de bijwerking van de kadastrale boekhouding;
- het (deels) invullen en controleren van de metingsstaten;
- het vervaardigen van uittreksels voor het publiek van de kadastrale stukken en het mede-ondertekenen van uittreksels uit de kadastrale kaart;
- het opmaken van staten van de vergoeding die gemeentebesturen verschuldigd zijn voor de bijwerking van de kadastrale kaarten van de gemeente;
- het opgeven aan de ingenieur-verificateur van hun verdiensten betreffende het bijwerken van de gemeenteleggers, het vernieuwen van de kadastrale kaarten van de gemeente, grensreconstructies en andere metingen op verzoek van belanghebbenden.

Deze werkzaamheden waren vooral geschikt voor beginnende landmeters. Zij konden het kadastrale systeem daardoor leren kennen. Ook voor oudere landmeters was het werken "voor de kantoordienst" aantrekkelijk, vooral als de last der jaren een belemmering ging vormen voor het werk te velde met alle reizen en onder soms ongunstige weersomstandigheden.

Tussen vier muren

Landmeters waren gewend hun eigen werk te regelen en konden soms moeilijk wennen aan het opgesloten zitten tussen vier muren. Dat gaf op kantoor soms aanleiding tot onverkwikkelijke toestanden.
Een greep uit de correspondentieregisters:

Kadaster Groningen

20-8-1860: Omtrent het gedrag van landmeter Van den Bosch wordt meegedeeld:

a. Dat hij op kantoor zijn werk doet;
b. Dat hij om 4 uur het kantoor verlaat om jenever te gaan drinken;
c. Dat hij om 5 uur gaat eten;
d. Dat hij daarna gaat slapen;
e. Dat hij vervolgens een logement aan de Heerestraat bezoekt;
f. Dat hij doorgaans om half 12 thuis komt;
g. Dat hij op straat gevallen zou zijn, doch dat algemeen aangenomen wordt dat hij niet gevallen is;
h. Dat hij zich bezeerd heeft op een locatie waarvan het een raadsel is hoe hij daar kwam; hij is door een vigilante thuisgebracht;
i. Dat de geruchten voor waarheid gehouden moeten worden "dat hij besmet is door eene ziekte waarover ieder afschuw moet gevoelen";
j. Dat verdere gegevens mogelijk door landmeter Barenbroek kunnen worden gegeven

"als verkeerende meer in het publiek"; later verklaart een chirurgijn dat Van den Bosch wel op straat is gevallen.

Op 22 oktober 1860 hervat Van den Bosch zijn werk na een ziekteperiode.

23-1-1861: De bewaarder is door treurige huiselijke omstandigheden niet in staat geweest het gedrag van landmeter Van den Bosch buiten kantoortijd te volgen. Zeker is dat Van den Bosch pijn heeft, door doofheid tevens is bezocht en sedert 14 dagen niet op kantoor is geweest. Zijn overplaatsing is wenselijk!

5-2-1861: Landmeter Van den Bosch is nog steeds ziek en laat niets van zich horen. Aangedrongen wordt op een spoedige voorziening.

11-2-1861: Bij resolutie van 11 februari 1861 wordt landmeter Van den Bosch ontslagen.

2-7-1861: Ex-landmeter Van den Bosch beschuldigt de bewaarder dat hij onwaarheden over hem heeft geschreven. Verder zegt hij nooit rechterlijk te zijn veroordeeld, nooit met de politie in aanraking is geweest, oude schulden te hebben afbetaald, ziek te zijn geweest en dat hij tijdens het werk nooit jenever dronk. De bewaarder werpt alle beschuldigingen verre van zich.

29-7-1861: De bezwaren van ex-landmeter Van den Bosch zijn afgewezen.

<u>Kadaster Appingedam</u>

12-6-1878: Dienstbevel aan landmeter om zijn hond (waarvan de jongen tegen de registers wateren) thuis te laten.

<u>Problemen met boekhouders</u>

Ook met boekhouders waren soms problemen, maar beduidend minder. Bij het Kadaster in Zutphen vond in 1913 ruzie en een heftige woordenwisseling plaats tussen de bewaarder en boekhouder Bolleman. Soms leek de waardering van landmeters voor de functie van boekhouder niet groot. De bewaarder te Goes, A. Kleijn, ergert zich in 1910 aan de gewoonte van de Ingenieur-Verificateur die Landmeter met een hoofdletter schrijft en boekhouder met een kleine letter.

Bij het Kadaster in Appingedam ging het in 1938 niet goed tussen de bewaarder en boekhouder Marring. Marring weigerde om de door een klerk vervaardigde kadastrale uittreksels na te zien. Op hoge toon gaf hij dat de bewaarder te kennen. De bewaarder vroeg de inspecteur der registratie en domeinen te Groningen om Marring disciplinair te straffen. De bewaarder noemde in de brief echter niet de door Marring genoemde reden van zijn weigering. Tot een straf is het dan ook niet gekomen.

Ook te Rotterdam waren er problemen met de boekhouder, de heer Oosterloo, blijkens een bericht in *Het Vaderland* van 19-1-1935:

HET AANNEMEN VAN GIFTEN DOOR AMBTENAREN.

De Rotterdamsche Rechtbank heeft vonnis gewezen in de zaak van den 40-jarigen C. F. O., uit Schiebroek en den 35-jarigen G. C. v. L., onderscheidenlijk boekhouder en adjunct-commies van het kadaster te Rotterdam, die zich twee weken geleden te verantwoorden hebben gehad inzake het misdrijf, omschreven in artikel 363 subs. 2, van het Wetboek van Strafrecht: het als ambtenaren aannemen van giften, wetende dat deze hun werden gedaan tengevolge of naar aanleiding van hetgeen door hen, in strijd met hun plicht, was gedaan of nagelaten.

Zij hadden 's avonds na diensttijd lijsten met namen en adressen van huiseigenaren op het hypotheekkantoor verzameld en overgelegd aan den directeur van een dakverzekeringsmaatschappij voor 5 cent per naam, in totaal voor een bedrag van dertig gulden.

Zij zijn thans veroordeeld tot een geldboete van f 200, subsidiair 40 dagen hechtenis.

Het O. M., waargenomen door mr E. D. H. Schutter, had twee weken onvoorwaardelijke gevangenisstraf geëischt.

Bezuiniging: de papieren landmeter

<u>Boekhouders</u>

De landmeter voor de kantoordienst hield zijn salaris dat hij voordien als landmeter te velde verdiende. De Minister van Financiën vond dat hij op kantoor niet de kennis nodig had die hij zich als landmeter te velde had eigen gemaakt. Hij vond daarom dat de landmeters voor de kantoordienst vervangen konden worden door goedkopere krachten. Het koninklijk besluit van 4 april 1891 (ingaande op 1 mei 1891) bepaalde dan ook in artikel 4: "Aan de kantoren van de hypotheken en het kadaster kunnen Boekhouders worden werkzaam gesteld". Zij kregen jaarlijks f. 900 tot f. 1500, terwijl een landmeter 1e klasse f. 2200 per jaar verdiende. Zodoende deed "de papieren landmeter" zijn intrede bij het Kadaster.

Een droevig geval deed zich in 1940 voor met de vroegere boekhouder Bouwer, die tot 1933 boekhouder te Maastricht was, blijkens het Nieuwsblad van Friesland *van 13-12-1940:*

Mysterieus geval te Delft.

Boekhouder door twee onbekenden vermoord.

Woensdagavond is te Delft de 48-jarige heer J. Bouwer in zijn woning door een schot uit een automatisch pistool gedood.

Omstreeks tien uur belde een jongeman aan de woning van de familie Bouwer. Mevrouw Bouwer deed open en stond den jongen, die een fiets bij zich had, te woord.

Omstreeks elf uur werd echter opnieuw gebeld. De jongen, maar nu in gezelschap van een ander, stond weer voor de deur en vroeg den heer Bouwer te spreken. Deze lag met hoofdpijn te bed, doch kwam naar beneden en, staande in de vestibule, stond hij de beide bezoekers door een deurraampje te woord. Na een woordenwisseling klonk plotseling een schot. Mevrouw B. kwam toegesneld en zag dat haar man was getroffen.

De geneesheer, die spoedig arriveerde, kon slechts de dood constateeren. Het slachtoffer was aan inwendige verbloeding overleden.

Het slachtoffer was boekhouder bij het Hoogheemraadschap Delfland en was tijdens de mobilisatie reserve-kapitein. Voor zoover bekend had hij geen vijanden.

Hij genoot de algemeene achting van zijn soldaten en onderofficieren door zijn gemoedelijken en prettigen omgang en door zijn zin voor rechtvaardigheid. Ook gedurende de oorlogsdagen, waarin hij met zijn compagnie via den Afsluitdijk op Den Helder moest terugtrekken, gedroeg hij zich op een wijze, welke door zijn soldaten ten zeerste geprezen werd. Het mag dan ook uitgesloten worden geacht, dat hij in den mobilisatietijd zich vijanden zou hebben gemaakt.

Niets wijst er op, dat de vermoorde lid was van een politieke organisatie; hij las evenmin een krant van een bepaalde politieke richting. Hij was lid van den luchtbeschermingsdienst en vervulde zijn taak als surveillant ter controleering van de verduisteringsmaatregelen in het blok zonder dat daarbij ooit iets ongewoons of opvallends heeft plaats gevonden.

Iederen Zondag ging hij ter kerk en had geen andere ambities dan zijn gezin en zijn werk.

De heer Bouwer bezocht indertijd de R.H.B.S. te Heerenveen en was aldaar eenigen tijd leerling op het kadaster.

Later werd hij boekhouder bij het kadaster in Den Haag en te Maastricht. Daarna werd hij benoemd tot hoofdgaarder-boekhouder van het Hoogheemraadschap Delfland, te Delft.

Als reserve-kapitein was de heer Bouwer vóór de capitulatie in Hoogeveen gelegerd.

De bejaarde vader van den vermoorde woont sedert eenige jaren te Oudehaske.

Men staat hier voor een raadsel. Aangezien de bezoekers in het duister stonden, ontbreekt elk spoor. De heer Bouwer had twee kinderen.

Vereisten voor boekhouder

a. De boekhouders werden benoemd uit de tekenaars, nadat zij voor het examen voor boekhouder waren geslaagd, of als zij 10 jaar als klerk hadden gefunctioneerd en voor het examen voor boekhouder waren geslaagd. Vanaf 1928 werden de boekhouders van het Kadaster benoemd uit de adjunct-commiezen en de functie heette voortaan: Boekhouder ten kantore van de hypotheken, het kadaster en de scheepsbewijzen.

b. Het examen voor boekhouder hield in:

Art. 16. Het examen in het vorige artikel bedoeld loopt over de navolgende onderwerpen:

a. de Nederlandsche taal. De bekwaamheid om zich daarin zoowel mondeling als schriftelijk duidelijk en nauwkeurig uit te drukken;

b. de Fransche taal. De bekwaamheid om zich in die taal mondeling te doen verstaan en een eenvoudig stuk uit die taal in het Nederlandsch te kunnen overzetten;

c. het schoonschrijven;

d. het teekenen van kadastrale kaarten en het topographisch opwerken daarvan;

e. het vervaardigen van metingstukken;

f. het bijwerken van kadastrale kaarten;

g. de kadastrale en hypothecaire boekhouding en de daartoe betrekkelijke wetten, besluiten en voorschriften;

h. de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek, van de wet op de grondbelasting en van andere wetten, voor zoover die in verband staan met het kadaster en de bewerking daarvan.

Om tot dit examen te worden toegelaten moet de teekenaar ten minste twee jaar als zoodanig zijn werkzaam geweest.

c. Het examen was vrij zwaar. In 1913 bijvoorbeeld zag het examen er als volgt uit:
   - 18 februari:
     - van 9.30 uur tot 11.00 uur: Nederlands
     - van 11.00 uur tot 12.00 uur: Vertaling Frans-Nederlands
     - van 13.30 uur tot 16.30 uur: kadastrale en hypothecaire boekhouding en burgerlijk recht
   - 19 februari:
     - van 14.00 uur tot 16.00 uur: kadastrale boekhouding

Bittere grief

Vandaag nemen ze in Arnhem afscheid van de heer S. Mink, hoofdcommies van 's-Rijksbelastingen, werkzaam op het Rijkskantoor Bewaring van de Hypotheken, het Kadaster en de Scheepsbewijzen. Het zal een gepaste plechtigheid worden, maar de ingewijden weten, dat de feestvreugde getemperd wordt door een bittere grief van de scheidende hoofdcommies.

De heer Mink gaat na een ambtelijke loopbaan van 49 jaar en elf maanden met pensioen. Het was zijn hartewens om de 50 jaar vol te maken. 'Een gevoelskwestie', vertelde hij me gisteren, toen ik hem in Arnhem opzocht.

Het heeft niet zo mogen zijn. Een half jaar geleden diende de heer Mink zijn verzoek in om nog een maand in dienst te mogen blijven, zij het in een andere ambtelijke hoedanigheid en met volledige afstand van mogelijk financieel voordeel.

'Ik wilde alleen maar graag een halve eeuw het land hebben gediend,' zei me de heer Mink. Zijn verzoek werd echter afgewezen. Alle smeekbeden, zelfs ook die van de burgemeester van Arnhem, konden geen wijziging meer brengen in het eenmaal genomen besluit.

De formele verstarring was niet te doorbreken, terwijl met tal van voorbeelden kan worden aangetoond, dat in andere gevallen wel verlenging van diensttijd wordt toegestaan. Ook het ambtenarenreglement laat die mogelijkheid open.

Eerste benoemingen

Op 1 oktober 1893 werden de eerste boekhouders van het Kadaster benoemd. Het waren:
- J. van Rijn te Arnhem
- J.J.T. Snijhorst te Breda
- F.W. van Nieuwstadt te Eindhoven
- D.L. Bolleman te Gorinchem
- J. van Muilwijk te Groningen
- W.A. van Maaren te Heerenveen
- W. Looijenga te Leeuwarden
- J. van Ouwerkerk te Middelburg
- G.F. Bening te Winschoten

In totaal zijn er 43 boekhouders geweest. De meesten daarvan hebben die functie op verschillende kantoren uitgeoefend:
- 1 boekhouder was op 6 verschillende kantoren werkzaam
- 4 boekhouders hebben 5 standplaatsen gehad
- 6 boekhouders hebben 4 standplaatsen gehad
- 9 boekhouders hebben 3 standplaatsen gehad
- 13 boekhouders hebben 2 standplaatsen gehad
- 10 boekhouders werden als zodanig nooit verplaatst.

Boekhouder S. Mink te Arnhem moest ontslag nemen (toen hij 65 jaar werd) na 49 jaar en 11 maanden. Die ene maand die hem van zijn 50-jarig ambtsjubileum scheidde, leek die 49 jaar en 11 maanden compleet te vergallen, blijkens een bericht in *Het Vrije Volk* van 30-11-1960:

Geen opvolger

De heer Mink heeft mij er nog op gewezen, dat er bovendien nog geen opvolger voor hem is, zodat hem al evenmin verweten zou kunnen worden, dat hij een ander van zijn stoel zou willen houden. 'Daar was trouwens nooit sprake van. Ik wilde slechts één maand blijven,' zei hij een beetje triest.

Hij kan bogen op een prachtige staat van dienst in Rotterdam, Groningen, Eindhoven, Sneek, Deventer en Arnhem. Met enige opstandigheid in zijn stem stelde hij vast: Dit was de enige gunst, die ik ooit in de afgelopen 49 jaar en elf maanden heb gevraagd...'

Vandaag is het dus feest in Arnhem en ik weet, dat zeer velen zullen komen om met waarderende woorden afscheid te nemen van de heer Mink, maar hij heeft me al voorspeld: 'Dit afscheid zal voor mij een bittere bijsmaak hebben, omdat ik het gevoel heb, dat ik niet de kans heb gekregen mijn tijd vol te maken.'

Vereniging van boekhouders

In 1939 had de Vereeniging van Boekhouders ten kantore van de hypotheken, het kadaster en de scheepsbewijzen het volgende bestuur:

- voorzitter: F.K. Asselen te Oegstgeest, Nassaulaan 37 (1940: Roelofsstraat 127, 's-Gravenhage)
- secretaris: N.J. Smit te Ginneken, Burg. Passtoorsstraat 12 (1948: Joh. Vermeerstraat 16, Arnhem)
- penningmeester: D. Binkhorst, Olympiaweg 65III, Amsterdam.

In de 50-er jaren van de 20e eeuw verdween de vereniging.

Vereeniging van Boekhouders van het kadaster.

Op den 1sten Mei j.l. toonde ook de jongste groep van kadastrale ambtenaren behoefte te gevoelen aan nauwere aaneensluiting, ter bevordering der kameraadschap en tot betere behartiging van gemeenschappelijke belangen.

Op genoemden datum werd opgericht de *Vereeniging van Boekhouders van het kadaster*. Het Bestuur is samengesteld uit de H.H.:

J. van Rijn, te *Arnhem*, Voorzitter,
D. Bolleman, te *Zutfen*, Secretaris, en
J. J. Snijhorst, te *Rotterdam*, Penningmeester.

Uit de eigenaardige verhoudingen waarin de landmeters, de teekenaars en de boekhouders, ieder voor zich, tot het kadastrale dienstvak staan, is op het gebied van het vereenigingsleven het groepsgewijs optreden dier ambtenaren te verklaren.

In één opzicht bestaat tusschen hen allen echter zeer zeker eenstemmigheid, en wel in het krachtig streven, waarvan iedere Vereeniging blijk geeft of zal geven, voor de verbetering van technische en administratieve misstanden.

In voorkomende gevallen zal ongetwijfeld onderlinge samenwerking niet uitblijven.

Aan de Vereeniging van Boekhouders roepen we een hartelijk welkom toe ter gelegenheid van het heuchelijk feit harer geboorte.

Tijdschrift voor Kadaster en Landmeetkunde, jaargang 1899

Wegbezuinigd

De boekhouders waren in 1893 ontstaan als bezuinigingsmaatregel. De landmeters voor de kantoordienst werden toen vervangen door "papieren landmeters", de boekhouders van het Kadaster. De boekhouders werden op hun beurt in 1930 getroffen door nieuwe bezuinigingen: In de Rijksbegroting voor 1930 werd opgemerkt dat het in het voornemen van de Regering ligt om tot een aanzienlijke beperking van het aantal boekhouders te komen. De reden is volgens de regering dat op verschillende hypotheekkantoren geen behoefte bestaat aan een boekhouder en dat in diens plaats evengoed een adjunct-commies kan worden benoemd. De vermindering van het aantal boekhouders zal geleidelijk gebeuren. Reeds in 1924 waren er plannen om geen boekhouders meer te benoemen.

Een telling leert dat de vermindering zich als volgt voltrok:

- aantal boekhouders in 1930: 30
- in 1940: 18
- in 1950: 10
- in 1960: 3

Boekhouder G. Buiten te Eindhoven was de laatste boekhouder van het Kadaster. Hij vertrok in 1962.

Standplaatsen boekhouders

naam en geboortejaar	standplaatsen	naam en geboortejaar	standplaatsen
Andel, H.C.F.E. van (1855)	1894: Appingedam 1895: Alkmaar 1898: Goes 1902: Zwolle 1905-1912: Dordrecht	Asselen, F.K. (1887)	1913: Heerenveen 1916: Brielle 1924: Leiden 1938-1952: 's-Gravenhage
Bening, G.F. (1857)	1893-1920: Winschoten	Bolleman, D.L. (1864)	1893: Gorinchem 1895: Zutphen 1919-1929: Amersfoort
Bouwer, J. (1892)	1921: 's-Gravenhage 1922-1933: Maastricht	Binkhorst, D. (1883)	1913: Deventer 1933-1948: Utrecht

naam en geboortejaar	standplaatsen	naam en geboortejaar	standplaatsen
Bruijn, W.F. de (1890)	1916: Heerenveen 1924: Alkmaar 1927-1948: Amsterdam	Buiten, G. (1897)	1921: Sneek 1921-1962: Eindhoven
Dalen, W. van (1897)	1920: Hoorn 1920: Almelo 1920: Hoorn 1927: Nijmegen 1936: Middelburg 1946-1962: Nijmegen	Dalman, E.H. (1867)	1905-1933: Assen
Dijk, H. van (1879)	1915: Roermond 1919: Gorinchem 1929-1944: Arnhem	Droog, J.C. (1891)	1919: Rotterdam 1919: Roermond 1935-1956: Maastricht
Eijsden, H.F.J. van (1875)	1902: Goes 1913: Middelburg 1919-1940: Zutphen	Fricke, H.J. (1879)	1919: Sneek 1921-1940: Leeuwarden
Haarman, W.L. (1875)	1913: Almelo 1920: Winschoten 1928-1932: Groningen	Hoeven, A. van der (1874)	1898: Brielle 1899: 's-Gravenhage 1900: Brielle 1910: Gorinchem 1919-1933: Utrecht
Huijskens, D. (1853)	1905: Eindhoven 1918-1924: 's-Hertogenbosch	Jager, C. (1884)	1913-1948: Tiel
Knops, H.J.A. (1852)	1894: Maastricht 1908-1915: Roermond	Koren, J.G. (1891)	1927: Hoorn 1930: Amersfoort 1935-1946: Rotterdam
Kroef, J.A.W. van der (1889)	1927-1954: 's-Hertogenbosch	Kwast, H.J. (1879)	1918: Eindhoven 1920-1944: Almelo
Looijenga, W. (1858)	1893: Leeuwarden 1906-1927: Amsterdam	Lunenberg, J.J. (1886)	1913: Goes 1933-1947: Haarlem
Maaren, W.A. van (1853)	1893: Heerenveen 1906-1924: Leiden	Manders, G.J. (1851)	1894: Goes 1897-1919: Breda
Marring, J.H. (1882)	1912-1946: Appingedam	Mink, S. (1895)	1920: Rotterdam 1920: Eindhoven 1921: Sneek 1933: Groningen 1936: Deventer 1955-1960: Arnhem
Muilwijk, J. van (1863)	1893-1928: Groningen	Nieuwstadt, F.W. van (1848)	1893: Eindhoven 1905-1920: Haarlem

naam en geboortejaar	standplaatsen	naam en geboortejaar	standplaatsen
Nijnatten, A. van (1866)	1898: Roermond 1908: Maastricht 1914: Amersfoort 1919: Breda 1923-1925: 's-Gravenhage	Oosterloo, C.F. (1895)	1927-1935: Rotterdam 1941: Zutphen 1947-1955: Almelo
Ouwerkerk, J. van (1860)	1893: Middelburg 1912: Dordrecht 1916-1925: Nijmegen	Richel, C.G. (1874)	1897-1898: Goes 1906: Heerenveen 1912: Hoorn 1920: Rotterdam 1926-1939: 's-Gravenhage
Rijn, J. van (1863)	1893-1929: Arnhem	Seerden, M.H.F.H. (1894) 	1919: Middelburg 1920: Maastricht 1922: Zierikzee 1933: Assen 1955-1959: 's-Gravenhage
Sietsma, A.	1914-1921: Leeuwarden	Slothouwer, L.H. (1874)	1906-1939: Zwolle
Smit, N.J. (1889)	1919: Middelburg 1923: Breda 1948-1954: Arnhem	Snijhorst, J.J.T. (1864)	1893: Breda 1897-1919: Rotterdam
Stokrom, P. van (1870)	1899: Utrecht 1899: Almelo 1910: Brielle 1918-1935: Dordrecht	Tinkelenberg, H. (1869)	1899-1907: Appingedam
Vollewens, J.W. (1870)	1905: Zwolle 1906: Leeuwarden 1914: Maastricht 1920-1933: Haarlem		

Meetkettingen

ir. Gerrit Berends

Voordat in het midden van de 19de eeuw meetbanden en meetlinten ontwikkeld werden, werden grotere afstanden gemeten met meetkettingen. Bij gebruik voor het landmeten worden zij landmeterskettingen genoemd, maar er waren er ook die dienden voor het meten van houtvlotten bij tollen op de grote rivieren. Zij zijn van ijzer of van messing en bestaan uit schakels of schalmen die aan beide einden in een ringetje haken, in een tussenschakeltje of ook wel in elkaar. Aan beide einden zijn zij voorzien van een handgreep. De eenheid van schalm en tussenelement, die we schalmlengte zullen noemen, was gerelateerd aan een voetmaat, en na de invoering van het metrieke stelsel aan de meter. Met de kettinglengte wordt de lengte bedoeld van het totaal aantal schalmlengten. Er werd gemeten vanaf de handgrepen of ook wel vanaf de binnenzijde daarvan.

Nijbroek 1440

Voor zover bekend was Claas Janszoon de eerste landmeter die, geholpen door een knecht, omstreeks 1440 bij Nijbroek een meetketting gebruikte. Hiermee kon een grotere nauwkeurigheid verkregen worden dan met het eerder gebruikelijke meetkoord.[1]

Jan Pietersz. Dou schrijft in zijn *Tafelen om eenvoudig te calculeren alle Landpachten, Contributies en ommeslagen, midsgaders de proportie van de Landroeden* (1624) over *een ketinge van vijff roeden, op de Schielantsche mate gemaackt*, die dus 60 Schielandse voeten lang was. Simon Stevin laat in zijn *Oeuvres mathematiques* (Leiden 1634) het principe van zo'n ketting zien: schalmen verbonden door kleine ringen. Hij schrijft dat ze van ijzer of van koper zijn, dat de schalmlengte één voet is en dat ze per roede door een grotere tussenring worden gemarkeerd. Mattheus van Nispen beeldt op de titelpagina van zijn *De Beknopte Lant-meet-konst* (Dordrecht 1662) een opgerolde meetketting af naast allerlei andere landmetersinstrumenten. In zijn tekst spreekt hij van een *keten* van *100 gelijcke deelen*. N. Bion laat in zijn *Traité de la Construction et des principaux usages des instruments de mathematique* (Den Haag 1723) een ketting zien van 25 schalmen verbonden door kleine ringen met aan één einde een grote ring als handgreep, blijkbaar een halve ketting. Hij schrijft echter dat zij gewoonlijk één plaatselijke roede lang zijn, maar ook vier of vijf toisen, waarbij de toisen worden gemarkeerd door grotere tussenringen. Hierbij moet bedacht worden dat er zes Parijse of Franse koningsvoeten in een toise gaan en drie toisen in een roede. Met een dergelijke ketting werd dus in toisen gemeten, maar met de afgebeelde ketting in voeten. Palaiseau schreef in 1812, dat de Hollandse landmeters zich bedienden van een *keten* van 10 Rijnlandse roeden.[2]

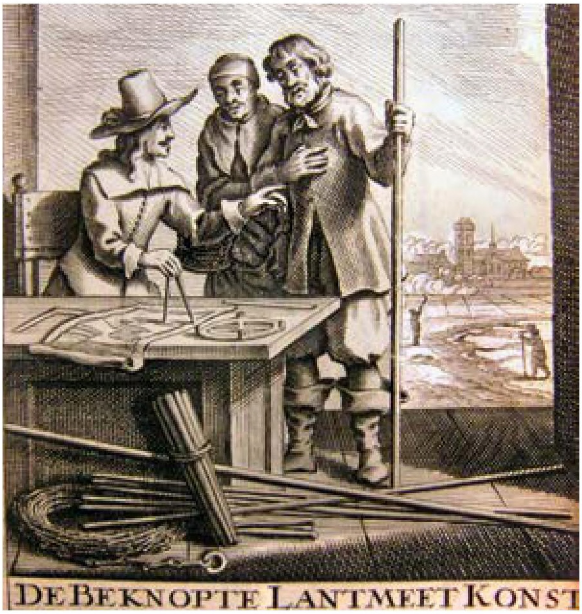

Titelpagina van Van Nispen, Dordrecht 1662

Schalmen

In de meeste gevallen bedraagt het aantal schalmlengten enige tientallen. Landmeters verdeelden de roeden om praktische redenen veelal in tien voeten, zodat de landmetersvoeten meestal groter waren dan de gewoonlijke voeten. Het Museum De Lakenhal in Leiden bezit een geelkoperen landmetersketting in een houten kist. Op de eindringen of handvatten is gegraveerd: 'Res: 19 Meij 1752 E.V.DL' en het stadswapen van Leiden. Hij telt vijftig schalmen, die goed in de kist passen, die inwendig ongeveer 41 cm meet. De schalmlengte is dus blijkbaar de Rijnlandse landmetersvoet van 376,7 mm, terwijl tien schalmlengten een Rijnlandse roede vormen. De roeden worden gemarkeerd door een grote tussenring met 'tong' (een straal van de cirkel) en de halve roeden door een grotere tussenring dan die tussen de andere schalmen.[3]

Het Nederlands Openluchtmuseum bezit een restant van een ketting met een schalmlengte van 363 mm. Wanneer tien van die lengten een 12-voets roede vorm-

1 L. Aardoom, *Landmeters en kettingtrekkers in Nijbroek, 1328-1470*, in: *De Hollandse Cirkel* 2002-2, p. 3 e.v., 2014-3, p. 115
2 Dou 1624; Stevin 1634, p. 363; Van Nispen 1662, 3e p. na het *Tractaet* van Eversdijck; Bion 1723, p. 121, 132; J.F.G. Palaiseau, *Vergelijking der gewichten en maten van het voormalig Koningrijk van Holland ... met die van het Franse Keizerrijk*, Amsterdam 1812, p. 31
3 Museum De Lakenhal, Leiden, inv.nr. 1123; zie J.A.E. Mertens in: *Spiegel Historiael* mei 1979, p. 282

den, zou die voetlengte 302,5 mm bedragen, die de Waterlandse zou kunnen zijn, die volgens Van Swinden 302,63 mm lang was.[4]
Met tienschalmige kettingen werden de afmetingen van landerijen dus niet in roeden maar in voeten uitgedrukt (voor zover de schalmlengten geen landmetersvoeten waren). Dat geldt ook voor de zware messingen ketting van het Kadastermuseum in Arnhem.[5] Deze telt twintig schalmlengten van elk ongeveer 95 cm oftewel drie Rijnlandse voeten. Hij meet dus 60 Rijnlandse voeten of 5 Rijnlandse roeden. Hij heeft echter om de drie schalmen een grotere tussenring dan de andere, en niet om de vier schalmen. Ook met deze ketting werd dus in voeten gemeten.
Het Nederlands Openluchtmuseum bezit drie even lange messingen kettingen, afkomstig van de voormalige Gelderse Rekenkamer. Zij zijn alle op beide handgrepen voorzien van het ingesneden wapen van Gelderland en op één handgreep van het jaartal 1738 en van een plaatsnaam: *Arnhem*, *Nimmegen* en *Tiel*.[6] De kettingen zijn vijftig schalmlengten lang van tezamen ongeveer 13,55 m oftewel 50 voeten van ongeveer 271 mm, de Gelderse voet.[7] De Tielse ketting heeft halverwege een grotere tussenring, voorzien van een tong. Bij de andere twee zit die grotere ring echter op een andere plaats, mogelijk ten gevolge van een reparatie. Het Gelders Archief bezit bijbehorende archivalia, waaruit blijkt dat zij dienden voor het

Ketting uit het NOM, opgesteld in het museum Het Hof van Nederland in Dordrecht (foto's auteur)

meten van houtvlotten door de tolbeambten. Uit een memorie van 11 december 1736 blijkt dat de kettingen van Arnhem en Nijmegen schalmlengten bezaten van de Gelderse voet van 10⅜ Rijnlandse duim (= 271,43 mm). De kettingen van Tiel en Zaltbommel hadden veel schalmen van 11 Rijnlandse duim, maar ook langere of kortere, zodat die als 'defectueus' beschouwd moesten worden. Uit een memorie van juli 1738 blijkt dat de ketting van Nijmegen 'scherp' een duim langer was bevonden dan die van de Rekenkamer, de ketting van Tiel omtrent twee duimen en die van Zaltbommel zelfs drie duimen. De Kamer beoordeelde op 24 oktober 1738 deze verschillen (27,1 - 81,4 mm) echter als gering en niet bezwaarlijk. Een derde, niet gedateerd stuk betreft de opdracht twee koperen kettingen te maken, elk van 50 Gelderse voeten tussen de handvaten met op elke voet een ringetje en een grotere ring met tong in het midden.[8] Dit zou kunnen slaan op twee van de bestaande kettingen, al zou de opdracht dan wel uitgebreid moeten zijn. De memorie van juli 1738 zou dan de keuring van de nieuwe kettingen kunnen betreffen. De ketting van Zaltbommel is niet bewaard gebleven.
Het Fries Museum in Leeuwarden bezit een ketting van 64 schalmlengten met om de zestien schalmlengten een tussenring met tong, maar halverwege een grote tussenring zonder tong. Elk kwart heeft om de vier schakels een lange tussenschalm en verder steeds korte tussenschalmen. Hetzelfde museum bezit een handgekleurde kaart uit 1659 van de zeedijk in de zuidwesthoek van de provincie. Hierop staat een schaalstok van 100 eenheden met als bijschrift: *Presumtieve Lengte Maat der zee Dyk synde 100 Dyks Roeden van 16 Hout voet yder, waar na de Afdeelinge is geschied*. De ketting, van een kleine 20 meter, telt dus kennelijk vier Friese dijkroeden van elk 16 x 0,296 m = 4,736 m, samen ongeveer 18,94 m.[9]

4 J.H. van Swinden, *Vergelijkings-tafels tusschen de Hollandsche lengte-maten en den mètre*, Amsterdam 1812, p. 130
5 Deze ketting is thans te bezichtigen in het nieuwe Waterliniemuseum in Fort Vechten bij Bunnik. Zie DHC 2016-1, p. 25 en 31.
6 De Tielse is thans te bezichtigen in het nieuwe museum 'Het Hof van Nederland' in Dordrecht.
7 Van Swinden (noot 4), p. 142. De Gelderse voet, 271,94 mm lang volgens de standaard uit 1705, telt 10 duimen en 14 voeten vormen een roede.
8 De term 'tong' is aan deze archiefstukken ontleend.
9 De ketting en de kaart zijn van 2013 tot 2019 uitgestald in de tentoonstelling 'De dijk'. Zie ook Nelleke IJssennagger, 'Meetketting: maat nemen in koningsroeden', *Fryslân, nieuwsblad voor geschiedenis en cultuur* XIX nr. 4 (juli 2013), p. 8-9. De lengte van de roede voor dijkwerken in Westergo wordt genoemd in het *Tableau des anciennes mesures du Département de la Frise comparées aux mesures metriques*, dat uit ca 1812 dateert en zich in het Tresoar in Leeuwarden bevindt.

Aan de zuidmuur van de kerk van Easterlittens (Fr.) werden bij de restauratie van 1993-1994 drie haken ontdekt. In een bergruimte in de kerk werden drie ijzeren meetkettingen gevonden die ooit daaraan gehangen moeten hebben. Nu hangen ze er weer.[10] Zij zijn iets verschillend van lengte en tellen elk elf schalmen. Bij twee daarvan is de tussenring tussen de vijfde en zesde schalm groter dan de andere. De kettingen waren oorspronkelijk blijkbaar twaalf schalmlengten lang. De schalmlengten bedragen (afgerond) 34, 33 en 32½ cm.

Een geschrift dat naar alle waarschijnlijkheid toegeschreven kan worden aan Walterus Enchusen, die als regulier kanunnik van het klooster Thabor bij Sneek genoemd wordt in de jaren 1500-1529, vermeldt dat *an oesterletenser karck staen 3 roeden gheteikent sonder naem*.[11] De lengte van die roeden wordt uitgedrukt in de *Aberder* roede van 12 voeten, d.w.z. de maat van Thabor. Daarnaast worden nog zestien andere, met name genoemde roeden uit Westergo in de Thabor-roede uitgedrukt, die alle 12 voeten lang waren. Van dat zestiental is alleen de roede van Heeg bekend, uit een bron echter van ca. 1812, zodat maatverschil zeker niet ondenkbaar is.[12] Berekening van de drie voeten van de kerk van Easterlittens met deze Heegter roede levert voetmaten op van 340,4, 327,6 en 324,4 mm, maten die vrijwel te corresponderen met de bovengenoemde schalmlengten. De Koudumer roede komt dan echter uit op 4,764 m, of 12 voeten van 397,0 mm, wat een abnormaal grote voetmaat is. Wanneer deze roede vereenzelvigd mag worden met de hierboven genoemde Friese dijkroede van 16 houtvoeten en dié roede als uitgangspunt wordt genomen voor de berekening, dan levert dat 1,8 à 2,0 mm kleinere voetmaten op (zie bijgaande tabel). Het lijkt er op, dat de in de kerkmuur van Easterlittens gehakte roedematen in later tijd, toen het metselwerk vernieuwd moest worden, vervangen zijn door de meetkettingen. Volgens M.A. Holtman e.a. betreft het de roede van de lage buitenlanden (bij Easterlittens), de Friese koningsroede respectievelijk de Baarderadeelse roede.[13]

Ketting van de Friese dijkroede, in bezit van en opgesteld in het Fries Museum in Leeuwarden

10 M.A. Holtman, 'Lengtematen op kerkmuur aangebracht', *Meten & wegen, orgaan van de Vereniging van Verzamelaars van Maten en Gewichten*, 1995, p. 2189-2190; Philippus van der Meiden, 'Roedematen van kerk Easterlittens maanden tot eerlijk meten', *Leeuwarder Courant*, 15 februari 1996, p. 18; Henk Holsbrink, '"Boazumer mjitte" en Letenser roede', in: *De Hollandse Cirkel* 2008-1, p. 30-33; Pieter van Gunst et al. (red), *De St. Margryt van Easterlittens; 'ziet nu vernieuwt deez kerk'*, Easterlittens 2011, p. 90-91

11 R. Steensma, *Het klooster Thabor bij Sneek en zijn nagelaten geschriften*, Proefschrift Leeuwarden 1979, p. 291-292; M.A. Holtman, *Meten en wegen in Friesland*, Uithuizen 1994, p. 99-100

12 *Tableau* (noot 9)

13 Holtman (noot 10), p. 2190; Van der Meiden (noot 10); Holsbrink (noot 10), p. 32; Van Gunst (noot 10), p. 91

Plaats	Gegevens van Walterus Enchusen, regulier kanunnik in het klooster Thabor bij Sneek (genoemd in de periode 1500-1529)										
	Naam	lengte in Aberder voeten, duimen en lijnen				lengte berekend naar					
						de roedemaat van Heeg			de Friese dijkroede van 16 hv voor Koudum		
		v	d	l	l totaal	roede m	aant. v/r	voet mm	roede m	aant. v/r	voet mm
Koudum	Couder	15	6	0	2232	4,764	12	397,0	4,736	16	296
Easterlittens (Oosterlittens)	Oester-letenser karck	13	3	6	1914	4,085	12	340,4	4,061	12	338,4
		12	9	6	1842	3,931	12	327,6	3,908	12	325,7
		12	8	0	1824	3,893	12	324,4	3,870	12	322,5
Heeg	Haechster of Wymmer-ster	12	3	1	1765	3,767	12	313,9	3,745	12	312,1
Thabor (klooster bij Sneek)	Aberder roed	12	0	0	1728	3,688	12	307,3	3,667	12	305,5

De vroegere roedematen aan de Oesterletenser karck, de kerk van Easterlittens, berekend aan de hand van de bekende maten van Heeg en de Friese dijkroede voor Koudum

Het Hoogheemraadschap Rijnland bezit een ketting die bewaard wordt in het voormalige Gemeenlandshuis in Spaarndam. Deze telt tachtig schalmlengten met om de twintig schalmen een grote tussenring en om de vier schalmen een kleinere tussenring met tong. De totale lengte bedraagt 19,96 m, zodat de schalmlengte vrijwel 25 cm is. Vier van die lengten is een meter; deze ketting dateert dus van na de invoering van de meter (1821).
Een merkwaardige meetketting wordt bewaard in het depot van het Museum Boerhaave in Leiden. Hoewel de kettinglengte, (nagenoeg) 22,60 m, vrijwel precies 72 Rijlandse voeten of 6 Rijnlandse roeden bedraagt, heeft de schalmlengte geen relatie met de Rijnlandse maat. De ketting telt namelijk honderd schalmen. Zij haken in elkaar, maar na elke twee schakels komt een kleine tussenring en na elke tien een grotere. De lengte van de ketting zou 80 voeten van (ca) 282,5 mm kunnen zijn of 75 van (ca) 301,33 mm. In het eerste geval zou het de Amsterdamse voet kunnen betreffen, die 283,133 mm lang is en verdeeld in 11 duimen. Dan zou de ketting 880 duimen lang zijn, wat niet waarschijnlijk lijkt. In het andere geval zou het om de Blooise voet van 300,22 à 301,51 mm gaan, die 12 duimen per voet telde en in Zeeland gebruikelijk was. De schalmlengte zou dan 9 Blooise duimen zijn.

Meestal in depots

Verscheidene musea bezitten metrieke meetkettingen, maar meestal in de depots. Dat geldt niet voor de meetketting in het museum De Koperen Knop in Hardinxveld-Giessendam van twintig schalmlengten van 50 cm en voor de ketting van het Gorcums Museum, die te bezichtigen is in het Waterliniemuseum in Fort Vechten bij Bunnik.

Over de auteur

Gerrit Berends (Arnhem 1931) studeerde bouwkunde (richting restauratie) aan de T.H. in Delft en was van 1963 tot 1996 als bouwhistoricus werkzaam bij de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Hij bereidt een boek voor over de vroegere voet-, roede- en mijlmaten in Nederland.

‘Monument voor de landmeter’ onthuld in Zwolle

Adri den Boer

Vrijdagmiddag 24 juni werd in de geluidswal in de Zwolse wijk Stadshagen een monument onthuld voor landmeter Frederik Stoveken. Hij zorgde voor het verkavelingspatroon van de polder Mastenbroek anno 1364. Indirect zorgde hij ook voor de stedenbouwkundige opzet van het nog vooral toekómstige Stadshagen.

Bruiklenen Kadastermuseum

Bij de partytent bij de fietstunnel onder de Hasselterweg viel vóór de start van het feestelijk gebeuren een zwart geüniformeerde meetarbeider al meer op dan de presente bestuurders in mooiere pakken. Kleren maakten de man! Hij had bovendien een oude Kadasterfiets inclusief meetband en jalons. Was het pak van rond 1970, de fiets dateerde uit 1946 en was gebruikt door een meetarbeider in Limburg. Toen het Kadaster in 1982 150 jaar bestond prijkte déze fiets op een tentoonstelling in Roermond. Bij het opdoeken van de vestiging daar kwam de fiets in het Kadastermuseum in Arnhem terecht. Door de overige genodigden werd ruim 300 meter gelópen naar de plek van handeling in Breecamp-Oost in Stadshagen.

Verkleed boegbeeld Klaas van der Wal vóór de wal op een Kadasterfiets uit 1946 (foto’s Adri den Boer)

Toespraakjes

Overijssels gedeputeerde Eddy van Hijum en de Zwolse wethouder Ed Anker beperkten zich in hun officiële woorden. (En dat Ed en Eddy ‘was nooit afgesproken’.) De CDA-gedeputeerde had als Zwols raadslid al gewerkt aan de scheiding tussen de polder Mastenbroek en hun toekomstwijk Stadshage en vond de figuurlijke mijlpaal dus mooi. De (sinds 2014) Zwolse CU-wethouder zat toen nog in de 2e Kamer of het college van Almere. Hij vond het uitzichtpunt op de ‘nieuwe wal’ langs de Hasselterweg een mooie plek voor het monument, precies op de grens van het Nationaal Landschap IJsseldelta en Stadshagen. Waarom de ‘nieuwe wal’ in de uitnodiging geen geluidswal heette legde hij ook uit. Hij mocht geen dijk heten, omdat dat een wettelijk beschermde term is, maar de wal is wel een reserve-waterkering voor Stadshagen! Overigens besefte hij dat de achterkant van het object met kijkspleten om de polder te bewonderen vanaf de Hasselterweg een vogelhut moest lijken. De geüniformeerde Klaas van der Wal (!) legde uit dat Frederik Stoveken (1314-1378) landmeter van de bisschop van Utrecht was. Hij zorgde voor het unieke rechthoekige patroon van de ontginningspolder. Het ‘boegbeeld van de IJsseldelta’, Van der Wal dus, veronderstelde gebruik van de ‘sleepketting’ door de landmeter en memoreerde de stichting van de parochiekerk van Mastenbroek (‘hervormden waren er nog niet, laat staan gereformeerden’). Hij wist dat boeren doorgaans weinig met monumenten hebben, maar poneerde toch de stelling: *‘Landmeters zouden meer geëerd moeten worden, het waren voorlopers van Kadastermensen!’* (Van der Wal is overigens voorzitter van de Advies- en Initiatiefraad Nationaal Landschap IJsseldelta, lokaal AIR genoemd.) Stedenbouwkundige André van der Eijk van het Rotterdamse Bureau MAAN sprak als ontwerper van het monument. Het bleek er één (de eerste en vast de mooiste) uit een reeks betonelementen te zijn die de wal met ook een recreatief fietspad erin

echt tot de wijk doet horen. Een volgend exemplaar gaat de waterkerende hoogte in NAP aangeven.

Onthulling

Hoewel de uitnodiging zei dat de gedeputeerde en de wethouder de onthulling zouden doen, mochten alle aanwezigen eraan deelnemen. Een grote lap zwart landbouwplastic moest dan ook vrijkomen door de verwijdering van veel strobalen.

Onthulling door verwijdering van strobalen. De heren links (AIR-voorzitter, wethouder en gedeputeerde) hadden al 'gebaald'.

Eronder zat prachtig schoon beton met de reconstructiekaart van de verkaveling van Mastenbroek, een gedegen toelichting, een zitbankje en kijkspleten. Aannemer Schagen zal het betreurd hebben dat er in het levend beton toch een in- en uitwendig vlekje zat, maar graffiti met tegelwijsheden erbij is niet de bedoeling.

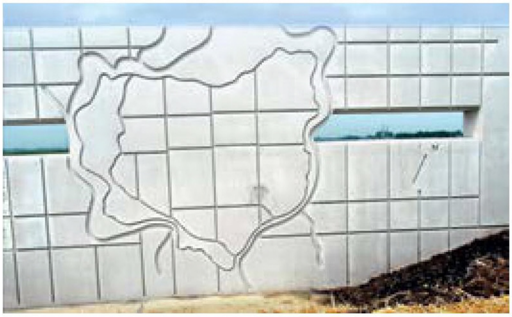

Het 'monument voor de landmeter' (gedraaid kaartbeeld met toegevoegde noordpijl-zonder-pijl!)

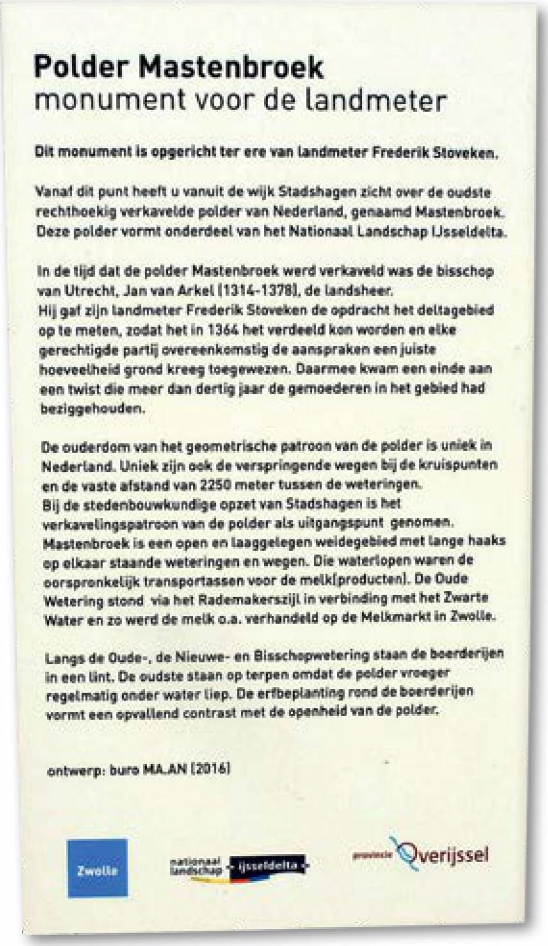

Gedegen toelichtende tekst…

Slot

Al haalde het Kadaster (Zwolle) als eerste van de vier partners de vlag van de stok, zij bood via fraaie 'ansichtkaarten' de genodigden, waaronder ook bewoners, een rondleiding aan op 14 juli in het Kadastermuseum! *'Geïnteresseerd in het vak van de landmeter of bent u altijd al nieuwsgierig geweest naar de wereld die achter het Kadaster schuilgaat? Bewonder de schatten uit de Kadastergeschiedenis. Bekijk historische kaarten, werk met oude meetinstrumenten, bekijk litho's, foto's en nog veel meer'*, aldus de start van de tekst van Zacharias Klaasse, maar het ging niet door.
De krant De Stentor startte zijn verslag met deze tekst: *'Hij was maar een simpele landmeter in dienst van de bisschop van Utrecht. Maar Frederik Stoveken is wel mooi de eerste landmeter in Nederland aan wie een monument is gewijd.'* Dat klopt natuurlijk niet, maar

…en bronkaart: Reconstructiekaart van de verdeling van Mastenbroek door F.D. Zeller (Uit: F. Peereboom, J. Kummer en H. Stalknecht [red.], Omarmd door IJssel en Zwarte Water. Zeven eeuwen Mastenbroek, uitgave IJsselakademie Kampen, 1995).

hij is wel de oudste. (De in Alkmaar sinds 1997 met een beeld vereerde Adriaen Anthoniszoon werd pas in 1543 geboren.) De aandacht voor Stoveken is zeer terecht en de DHC-tijdschriftendatabank leert dat zijn naam van 1886 tot heden nog geen landmeetkundig vakblad haalde! Een tweet van Bureau Maan had het op 23 juni al over 'eerbetoon aan de leegte': de vraag is of dat slaat op de ontginningspolder of op de nog overdadige hoeveelheid bouwgrond in Stadshagen….

Landmeter en kerk

'In de kern van Mastenbroek staat een historisch kerkgebouw dat rond 1369 in opdracht van bisschop Jan van Arkel gesticht is. (…) Toen de kerk gebouwd werd, werd deze door landmeters precies in het midden van de polder neergelegd, als een teken van wat het centrum behoort te zijn in het leven: de dienst aan God.' *(www.poldermastenbroek.nl)*

Fabrieksfoto van volgend betonelement met de waterkerende hoogte van de 'nieuwe wal' (www.twitter.com/buro_maan)

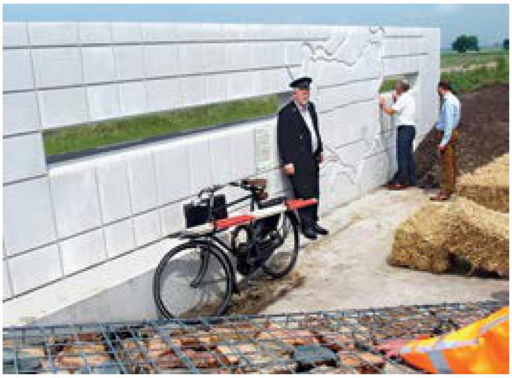

'Monument voor de landmeter' in gebruik

Historisch nieuws

In tien jaar straatnaambordje Hollandse Cirkel in Hoorn?

'In mei 2015 sloten de gemeente Hoorn en Deen Vastgoed een koopovereenkomst voor de grond waar een supermarkt, zorgappartementen en twee winkelblokken worden gebouwd. Tegelijkertijd gingen Deen Vastgoed en woningstichting Het Grootslag akkoord om samen de supermarkt en de seniorenwoningen erboven te bouwen. Het winkelcentrum komt te liggen aan de **Hollandse Cirkel** (tussen De Kreek en De Strip). (…) De bouw van het winkelcentrum begint in oktober-november van dit jaar. De verwachting is dat het een jaar later, in november 2017, klaar is en in december de eerste winkels open kunnen.'
(www.bangertenoosterpolder.net)
NB In 2008 werd de VINEX-straatnaam al vastgesteld. Zie DHC 2010-1, p. 41.

Super-storymap Loenermark

Natuurlijk, onder Monumenten staat op de webstek van DHC al jaren '1957-2007: VIJFTIG JAAR IJKBASIS LOENERMARK' door prof.dr.ir. L. Aardoom.
De link http://arcg.is/1mLR6Fv geeft nu echter ook een heel mooie storymap met 100 foto's (Derickx 2015/2016) van die ijkbasis. Gemaakt door Historical Geography en 'powered by ESRI'. Onze complimenten!
(Redactie DHC)

GeoFort beste kindermuseum ter wereld!

Donderdagavond 9 juni tijdens het jaarlijkse Ecsite (Europese netwerk van science centra en musea) Congres in Graz, Oostenrijk is GeoFort de winnaar geworden van de Children in Museums Award 2016, een prestigieuze internationale prijs! Uit het juryrapport: GeoFort weet de "potentieel droge onderwerpen" waar het zich op richt heel direct, sociaal en leuk over te brengen. "Kinderen leren er al doende, terwijl ze lol hebben. Het is een inspirerende plek en waardige winnaar van de Children in Museums Award."
(www.geofort.nl)

'Landmeters meetingpoint' krijgt vast nieuwe plakletters! (foto Sieb Dijkstra, 2015)

'GeoBuzz 2016 wordt een bijzondere editie'

GeoBuzz 2016 – nu van GIN, GeoBusiness en Sense - vindt plaats op 22 en 23 november in weer het Congrescentrum 1931 in De Bosch. Deelname van C-media oftewel GIS-magazine is (vak)historie en het businessmodel is wat aangepast. Het motto is deze keer ook: **'Onze leefomgeving verandert'**! GIN-leden en studenten hebben vrij entree. De deelnamekosten zijn anders *'€ 25,–, excl. btw/servicekosten & catering'*.
(redactie DHC, zie www.geobuzz.nl)

2017: 125 jaar TU Delft

Volgend jaar wordt gevierd dat de TUDelft 175 jaar bestaat. Het voornemen van vereniging Histechnica daarbij is dat er een boek uitkomt over de Bijzondere Collecties van de TUDelft. Nu bestaat ongeveer 20% van de collectie uit het voormalige museum van de opleiding Geodesie. Gewerkt wordt aan bijdragen over de repetitiecirkel van Borda, waterpasinstrumenten ontworpen door Cohen Stuart, gemaakt door Caminada en gebruikt door Cornelis Lely, het slingerapparaat van Vening Meinesz, zonneprisma's van Roelofs en 'de laser' die net naar Boerhaave verhuisde. In totaal 5 geodetische instrumenten van de in totaal 25 geselecteerde objecten. Ook zal Antoine Lipkens (geodeet en eerste directeur van de Koninklijke Academie) natuurlijk niet mankeren.
(Joop Gravesteijn)

Leerzaam T-shirt € 21,50
Q: What did the therapist say tot he surveyor?
A: You need to set some boundaries.
(www.cafépress.co.uk)

De vraag…

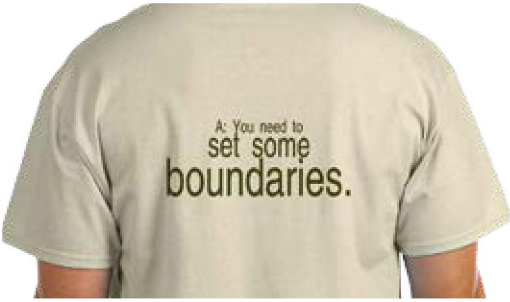

…en het antwoord (www.cafépress.co.uk)

Kadaster werkt mee aan serie ‘Onzichtbaar Nederland’

‘De VPRO-serie ‘Nederland van Boven’ krijgt een vervolg met ‘Onzichtbaar Nederland’. Ook dit keer zijn wij partner van dit programma. Op woensdag 9 maart 2016 ondertekenden Dorine Burmanje, bestuursvoorzitter bij het Kadaster, en Karen de Bok, hoofdredacteur VPRO, het contract in het Museonder. Een toepasselijke plek; dit sfeervolle ondergrondse museum in Nationaal park De Hoge Veluwe staat symbool voor het onzichtbare Nederland. Geert Rozinga, eindredacteur van ‘Onzichtbaar Nederland’: “Na twee series Nederland van Boven, verheugen we ons weer op de nieuwe samenwerking. Sterker nog, de serie Onzichtbaar Nederland zou niet gemaakt kunnen worden zonder het Kadaster. 200 jaar aan data is echt een bijzondere schat, waar we bijna dagelijks uit putten in onze zoektocht naar bijzondere verhalen.”
Dorine Burmanje vult aan: “Iedereen in Nederland heeft te maken met het Kadaster, maar niet iedereen is zich daar altijd bewust van. Meewerken aan een televisieprogramma dat uitlegt hoe Nederland zichtbaar en onzichtbaar werkt, hoe Nederland zo geworden is zoals het nu is en hoe de (mogelijke) toekomst eruit ziet, is voor het Kadaster een goede manier om dit onder de aandacht te brengen. De VPRO doet dat op een wijze die past bij het Kadaster; op feiten gebaseerd, met data gevisualiseerd en met een maatschappelijke insteek zonder oordeel.”
Onzichtbaar Nederland is een innovatieve reis door de tijd. In acht afleveringen zie je ons land zoals je het nog nooit gezien hebt. Onzichtbaar Nederland wordt vanaf november uitgezonden op NPO1.’
(www.kadaster.nl)

Kadasters voor Napoleon

Verschenen van Frank Reichert: „Anfänge der preußischen Katastervermessung im Herzogtum Magdeburg 1720-1726“ in het Zeitschrift für das Öffentliche Vermessungswesen des Landes Sachsen-Anhalt LSA Verm 1/2016, pag. 1-14.

Historischer TP Schraderberg bei Bremen

‘Im Rahmen eines durch die Service-Agentur Öplus für Ökologie und Kommunikation im Auftrag des Naturschutzbund Deutschland e. V. (NABU) gestalteten Erlebnispfades durch die Badener Berge in Achim bei Bremen wurde unser Förderkreis gebeten, in Bild und Text zu helfen. In Zusammenarbeit mit dem Landesamt für Geoinformation und Landentwicklung Niederachsen und der von dort gern gegebenen Unterstützung der Kollegen Dieter Grüner und René Borges entstand eine **Erläuterungs- und Schautafel** am Rande eines Naherholungsgebiets nahe bei der inzwischen völlig bewaldeten Erhebung des Schraderbergs – mit einem Kartenausschnitt zur Preußischen Landesaufnahme, dem Bild eines historischen Theodoliten aus dem Fundus des Vermessungstechnischen Museums in Dortmund, einem Ausschnitt des Weser-Hauptdreiecksnetzes, einem Bild von C.F. Gauß, jeweils mit kurzer Erläuterung.’
(www.vermessungsgeschichte.de)

Topographic draftsman?
(www.womenshistory.about.com)

Plaats van de vrouw…

'Woman's Place in War: Topographic Draftsman (1 van de 12). Poster used in World War II for recruiting women into the Women's Army Corps. Photo Credit: Image courtesy of National Archives and Records Administration.' *(www.womenshistory.about.com)*

Moresnet te danken aan landmetersdilemma?

'Eén van de besluiten: de kaart van Europa moet opnieuw worden getekend, met onder meer de contouren van de nu verenigde Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden. Op 11 februari 1816 bevinden de landmeters zich ten zuiden van het Limburgse plaatsje Vaals. Daar doet zich een dilemma voor, dat Dröge uitvoerig beschrijft:
"(…) De opstellers van het akkoord halen voormalige Franse kantons en departementen door elkaar en ergens staat 'noord' waar 'west' zou moeten staan. Erger is dat twee artikelen in het verdrag, de nummers 25 en 66, elkaar tegenspreken. Er is daarin afgesproken waar de Pruisische westgrens en de Nederlandse oostgrens moet komen te liggen. Dat zou natuurlijk op dezelfde plek moeten zijn. Op dat stukje grens ten zuiden van de Vaalserberg sluiten de twee artikelen echter niet op elkaar aan. (…) Op het breedste stuk is het verschil tussen beide grenzen zo'n twee kilometer. (…) De onderhandelaars besluiten er later op terug te komen, dan kunnen ze het probleem eerst aan hun regeringen voorleggen."
Maar later staan de hakken in het zand. Want wie krijgt die zinkmijn in het omstreden gebied? Het probleem blijft vervolgens ruim honderd jaar onopgelost, tot 1919, als Moresnet in het Verdrag van Versailles naar België gaat.' *(www.historiek.net n.a.v. in 2016 verschenen boek van Philip Dröge, Moresnet)*

Bij Catawiki diversiteit in kaarten…

Eind april bracht een stuk kadastrale kaart van Muiderberg €22 op. Er zat een sticker op met de volgende uitleg: *'6 april 1847 door A.S.J. Koch "nagetrokken" volgens "de oorspronkelijke kaart" die in 1832 door E.J. Koch was ontvangen. 16 april 1847 is de kaart "veranderd en bijgewerkt" door de Amsterdamse hypotheekbewaarder (…) Neeleman, voor een bedrag van f 3,-. Door het verloren gaan van enkele stukken aan boven en rechterzijde (thans 65 x 50 cm) is de kaart niet meer compleet. Voor conservering van het uiterst dunne transparant-papier is het geheel in glashelder plastic gegoten'.*
Er waren ook nog twee kaarten met een fraaie titel: *'Topografische Kaart der Grensscheiding tusschen het Oud Nederland en de Belgische Provintien. Of wel der Zuidelijke verdedigingslinie van Nederland, door het Koninklijk Leger thans bezet. Maart 1831. Zijnde de genoemde Grensscheiding aangegeven voor zoo verre zij bepaald is volgens het protocol der conferentie van Londen van den 20e Januarij van hetzelfde jaar: vervaardigd onder Directie van den Kolonel en Directeur der Militaire Verkenningen J.E. van Gorkum.'* Opbrengst €165. Een curieuze was dat ook eind april 110 Topografische kaarten uit de periode 1968-1982 precies €110 opbrachten!
In juli kwam er ook een kaart op de veiling die ondanks de opbrengst – het werd €229 – het hier afbeelden niet eens waard leek: Knabiaans *'unieke manuscriptkaart van twee percelen*

boomgaard buiten de stadswallen van Culemborg: een boomgaard op de Landwaard en een boomgaard bij de Paardengracht. 27 x 51 cm. (...) De schaal van de kaart is ca. 1:1000. De percelen zijn opgemeten in Rijnlandse roeden.' De toelichting is het hier opnemen wel waard en dat geldt zeker de laatste regel: *'Jacob Knabiaan was destijds gezworen landmeter. In 1791 werd hij officieel als tekenaar en landmeter ingeschreven. Rond 1800 werkte hij bovendien als kaartkopiist voor de Genie in Den Haag. Na de oprichting van het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden, in 1816, werd Knabiaan benoemd tot de eerste hoofdinspecteur van het Kadaster voor de noordelijke provincies (het latere Nederland). Hij zou deze functie blijven vervullen tot 1828. Een mooi staaltje vakmanschap van een landmeter wiens verdiensten niet onopgemerkt bleven gezien zijn benoeming in 1816. De kaart kan dus ook interessant zijn voor wie de geschiedenis van het Kadaster bestudeert.'* Om die zin ging het!

Een exemplaar van de in het vorige nummer op p. 68 afgebeelde 'Atlas van den Hoekschen Waard' van 1835 van de kadastrale bijverdiener Kips was op €600-€800 geraamd, maar er werd niet meer voor geboden dan €450.

(Redactie DHC)

...en in instrumenten

De 'Landmeters Acetylene Signallamp. E.R Watts & Sons ca. 1910' raamde de veilingmeester op €160-€260. Het werd €130. Uit de toelichting: *'...de oorspronkelijke AC branders*

'Landmeters Acetylene Signallamp. E.R Watts & Sons ca. 1910' (www.catawiki.nl)

zijn op enig tijdstip verwijderd en vervangen door een met vloeibaar kwik gevulde lamp, de werking hiervan is mij niet bekend. Verder ontbreekt de richtspiegel voorzover mij bekend, en de grote lens heeft randchips'.

Een gewone koperen equerre, een naam die men niet wist, werd zó aangeboden: *'Dit instrument was vermoedelijk bedoeld voor landmeters of het leger. Waarschijnlijk voor hoekmetingen. Er staat geen naam op, alleen een stempel, met initialen S en L met een kandelaar, in het onderste deel.'* Opbrengst €60. (Het is niét de equerre die prins Willem-Alexander op 25 april 1996 bij de MD van Rijkswaterstaat kreeg, al is die ook nog niet te vinden op *www.koninklijkeverzamelingen.nl.*)

Iets later bracht een Franse koperen equerre met kistje €45 op. Zou de toelichting 'In de deksel staat VM1261' niet eens de gedáchte hebben opgewekt dat hij uit de collectie Vening Meinesz zou kunnen komen?

Een in Amsterdam gemaakte Hollandse cirkel bracht €850 op. De toelichting: *'goede ongerestaureerde staat, 2 zichtdraadjes gebroken, houtje in kist voor verlengstukje zit los, geen sleutel. Een zeer belangrijk landmeetkundig instrument uit circa 1825: de Hollandse cirkel. Daarmee konden over grote afstanden hoeken gemeten worden. Het duurde tweehonderd jaar voordat er een beter instrument werd ontwikkeld voor hetzelfde werk. Maker Kleman & zoon circa 1825, cirkel niet gesigneerd, maar kistje wel, hoort duidelijk bij elkaar, in goede staat. Kleman & Zoon instrumentenmaker voor Z.M. de Koning. kistje b 22,5 cm h 21 cm d 22,5 cm. gewicht totaal 4 kg. doorsnee cirkel*

Hollandse cirkel van Kleman weer verhandeld (www.catawiki.nl)

21 cm. Is ooit gebruikt bij het inpolderen en het graven van het Noordzeekanaal.'
In juli werd er ook een sextant door de BV L.J. Harri uit Amsterdam geveild. *'De sextant is eigendom van een oud-werknemer bij Rijkswaterstaat en staat gedateerd en eerste keuring in september 1900! Met kistnummer 25. Het is zo zuiver en goed onderhouden dat u met een gerust hart een sterretje kan schieten, die het probleem de juiste graden doorgeeft op*

Oorspronkelijke eigendomssticker in sextantkist 25...

...en ensemble van kist, sextant en kaart (www.catawiki.nl)

de zilveren schaal. De sextantkist is een true peace of art, met prachtige sluitpunten en handgreep, inclusief de originele sleutel!'
De opbrengst was €400.
Er was trouwens ook nog een kajuitboot te koop met als kennelijke aanbeveling: *'De boot is niet ingeschreven in scheepsregistratie of kadaster.'*
(Redactie DHC)

Vakhistorie in Geo-Info 2016-3

Geo-Info 2016-3 heeft als redactionele intro ***'FIG Working Week 2020: Dutch Circle Party?'*** van redacteur Adri den Boer. Een fragment: '(...) Verwacht mag dus worden dat ook in 2020 zo'n geodetisch-historisch nevensymposium door het IIHSM wordt georganiseerd. De wereld verwacht dat! In Amsterdam móeten het NAP en haar monument dan wel een rol krijgen. Hetzelfde geldt natuurlijk ook voor het instrument en voor de stichting met de naam (De) Hollandse Cirkel. Desnoods gaat het ook nog even over de items van het negende FIG-congres in Delft en Scheveningen in 1958.
Vertaal die naam Hollandse cirkel daarbij echter niet in het Engels. Een 'Dutch Circle Party' houdt voor de anglofiele wereld in dat je rond een verjaardag een hele middag in een kring zit en koffie of thee drinkt met één koekje of taartje. En natuurlijk dat mannen met mannen en vrouwen met vrouwen kwekken! Zou het daarom zijn dat de FIG het tijdschrift De Hollandse Cirkel van 1989 nu nóg niet eens kent? Hun site negeert het blad zelfs zo: *'There are no journals devoted solely to matters of interest in the history of surveying and measurement.'* Jan de Graeve weet het als IIHSM-director en (enthousiast) DHC-donateur privé wel beter. Wordt het een uitdaging voor 2020 om De Hollandse Cirkel ook internationaal op de kaart te zetten?' (De Graeve kon overigens om medische redenen niet in Nieuw Zeeland aanwezig zijn, Australiër John Brock nam daar de leiding van hem over.)

Genoemd nummer bevat verder van Adri den Boer de bijdrage 'Hogere Nederlandstalige opleidingen Geodesie'. In een kader *'Gevaar van 'Utrechtse opleiding''* prijkt een nog niet op internet beschikbaar fragment uit Schermer-

Meer oud nieuws op www.delpher.nl
Het aantal gedigitaliseerde oude kranten op *www.delpher.nl* is dit jaar fors uitgebreid. Benoemingen citeren we zeker niet. Landmeterscartoons worden wel wat doorgegeven. Dat doorgeven geldt ook een predikant die meer heil zag in de landmeetkunde, een gevonden *'koperen pen met oog, vermoedelijk afkomstig van een landmeter'* en een in 1943 failliete NV 'De Geodeet'. Volgens een ander bericht was die laatste gestart in 1928.
(Adri den Boer)

Haagsche Courant 12-09-1887

Arnhemsche Courant 06-06-1934

Kerknieuws.

Van predikant landmeter. — Ds. J. Rookmaker, predikant der Ned. Herv. gemeente te Etersheim en Schardam (N.-H.), is benoemd tot assistent bij den cursus voor landmeters aan de Landbouw Hoogeschool te Wageningen. Reeds eenigen tijd was deze predikant als landmeter werkzaam.

Apeldoornsche Courant 25-09-1920

De Maasbode 09-01-1929

POLITIE.

Aan het commissariaat van politie zijn als gevonden gedeponeerd:
Een gouden oorknop, en een koperen pen met oog, vermoedelijk afkomstig van een landmeter.
Tevens zijn aldaar inlichtingen te bekomen omtrent eene in een winkel achtergelaten regenjas.

Arnhemsche Courant 27-04-1871

De vereffenaar van de **Naamlooze Vennootschap Exploitatie Maatschappij „De Geodeet" in liquidatie, te Rotterdam,** kondigt aan, dat het plan van uitkeering, houdende de grondslagen der verdeeling, ter kennisneming voor een ieder is nedergelegd ten kantore van het Handelsregister te Rotterdam en ten kantore van den vereffenaar te Rotterdam, Beurs 205.
(5729/7) De Vereffenaar, L. van Splunder Jr.

Nederlandsche Staatscourant 19-08-1944

horns reactie op de start van de opleiding Landmeten aan de MTS in Utrecht in 1954 (ook mankerend in de biografie van Herman Langeveld):
'"De bekroning hiervan is thans de instelling van het diploma aan de MTS in Utrecht, nadat in 1948 de nog belangrijker bekroning, het diploma voor geodetisch ingenieur, was aanvaard. (...) Intussen is een ander gevaar denkbaar, n.l. dat men de opleiding van de middelbare kracht aan de MTS te zeer opschroeft. In het bijzonder in de landmeetkundige wereld zou dit verschijnsel nog funester zijn dan bij andere technische beroepen. Ik hoop dat die-

genen, die verantwoordelijk worden voor het programma aan de MTS zich het funeste effect van een dergelijke opgeschroefde middelbare opleiding terdege bewust zijn. Men zou dan n.l. op een andere wijze het verschil tussen de geodetisch ingenieur en de middelbare landmeetkundige te klein maken. Dan zou deze verkleining van afstand niet in de beroepsuitoefening door onjuiste taakstelling van de geodetische ingenieur plaatsvinden, doch in de opleiding. Dat zou kunnen leiden tot verstoring van het evenwicht door beperking van het aantal middelbare krachten voornamelijk tot hen die in en rondom Utrecht wonen en voor wie Delft te duur is." Prof.dr.ir. W. Schermerhorn, oud-adviseur in Landmeetkundige Zaken betr. de Rijkswaterstaat, "De middelbare landmeetkundige als voorwaarde voor het bestaan van de geodetisch ingenieur', in: lustrumboek Landmeetkundig Gezelschap Snellius 1950-1955, Delft 1955 '.
(Redactie DHC)

...en hier een aanvulling

'De maatschappelijke positie van de geodeet werd pas echt beter toen een gedeelte van zijn taak overgenomen kon worden door HTS-ers en hij meer van zijn (groter?) kunnen overtuigd raakte. Of hier sprake is van grotere specialisatie en werkterreinverbreding dan wel een bewijs van Parkinson's wet zou een punt van diskussie kunnen zijn.'
(Jan Martens in: lustrumboek Landmeetkundig Gezelschap Snellius 1965-1970, Delft 1970, p. 161)

Vakhistorie in Geo-Info 2016-4

Henri Aalders was één van de twee hoogleraren, die in nummer 4 van *Geo-Info* een reactie op het onderwijsartikel uit nummer 3 gaven. Voor zover het de opleidingen in Duitsland betreft liet daarin hij prof.dr. Reiner Rummel aan het woord met wat hij daarover zei in het interview, dat Aalders samen met Herman Quee mocht hebben voor het DHC-project 'Meesters van Weleer'! (Samengevat: Rummel vindt het ook een wonderlijke ontwikkeling dat in Duitsland de erosie in de geodesie nauwelijks te zien is.)
Nummer 4 heeft verder een bijdrage van Adri den Boer 'Vernoemde landmeter in archiefwereld' over A.F. van Beurden (1857-1934). Deze man werd in 1881 landmeter te Roermond en in 1920 bewaarder der hypotheken te Amersfoort. Sinds 1953 kent het dorp De Rips (NB) in de Jodenpeel een Landmeter Van Beurdenweg. Wel vanwege zijn historische Peel-publicaties, aldus *Geodesia* 2001-1 zonder de foutenmarge in zijn schrijven te kennen. (Ad van der Meer, Landmeter, waar is uw straat?) In het *Nederlandsch Archievenblad* van 1994 heette hij *'landmeter, tevens verzamelaar en zelfs vervalser van archiefstukken'*. Intrigerend!
In dit nummer prijkte van Adri den Boer ook het nieuwe geschiedverhaal 'Vakidiotie en tatoeages'. Op internet vond hij tal van sextanten als tatoeage, ook bij vrouwen, en alleen bij mannen landmeetkundige instrumenten.
(Redactie DHC)

Straatnaambordje met huidige Brabantse landmeter Leo van Beurden (foto van hem)

Mannelijke vaktatoeage (www.hallowedpointtattoo.com)

‘Remember When Surveying Was Fun?’

‘It can be fun again with Traverse PC! Here at Traverse PC, we like to talk about “leaving the hassles of CAD behind” with the No CAD Zone. A place where surveying can be fun again.’
(www.traverse-pc.com)

Nostalgie als reclame? (www.traverse-pc.com)

FIG-nieuws

Bij gebrek aan FIG-nieuws voor 2020 in dit nummer volgen wat slechts organisatorische herinneringen. Er werd een Stichting Organisatie Landmeetkundige Congressen opgericht voor de organisatie van het FIG-congres 1958 in Delft/Scheveningen. Voorzitter werd prof.ir. G.F. Witt en het adres van ‘Congres FIG’ was toen Kanaalweg 4 in Delft. Is er een senior die inhoudelijke herinneringen kan noteren?
(Redactie DHC)

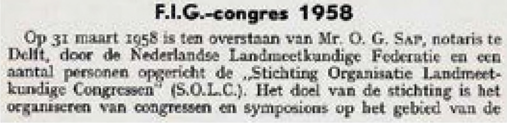

F.I.G.-congres 1958

Op 31 maart 1958 is ten overstaan van Mr. O. G. Sap, notaris te Delft, door de Nederlandse Landmeetkundige Federatie en een aantal personen opgericht de „Stichting Organisatie Landmeetkundige Congressen” (S.O.L.C.). Het doel van de stichting is het organiseren van congressen en symposions op het gebied van de

Uit: K&L 1958, p. 195 (www.hollandsecirkel.nl)

Kadaster: Putten zwaartepunt van Nederland

‘Het Veluwse dorp Putten lijkt dan toch het centrum van het land te zijn. Daar ligt volgens het Kadaster, dat vastgoed en geografische informatie registreert, Nederlands ‘zwaartepunt’. Bij hoogwater, tenminste.
Een medewerker van het Kadaster noemde zaterdag in deze krant nog een locatie in de gemeente Soest, nabij de grens met de gemeente Zeist, als middelpunt van Nederland, uitgaande van een denkbeeldige rechthoek om het land. Hij baseerde zich op een oude berekening van de voormalige Topografische Dienst van het ministerie van Defensie, waarvoor hij eerder werkzaam was en dat nu organisatorisch onderdeel van het Kadaster is. Voortaan houdt het Kadaster echter voor de eenduidigheid een andere plaatsbepaling aan, liet de afdeling communicatie gisteren weten. Lennard Huisman, geodetisch (landmeetkundig) ingenieur bij het Kadaster, definieert als middelpunt „het punt waarop het land zal balanceren als het erop leunt”, ook wel het zwaartepunt genoemd. „Die keuze ligt vanuit de landmeetkunde en het coördinatenstelsel dat wordt gehanteerd het meest voor de hand.”
Voor het vaststellen van het zwaartepunt was Nederland zonder water het uitgangspunt. Bevaarbare waterwegen telden dus niet mee voor de berekening. Huisman bepaalde het bewuste punt met en zonder de droogvallende landsdelen – vooral de wadden – dus bij hoog- en laagwater.
Bij hoogwater ligt het zwaartepunt van Nederland in Putten. Waar precies wil Huisman niet zeggen, vanwege de privacy van bewoners en grondeigenaren. „Het is in elk geval aan de Voorthuizerstraat. Het punt verschuift zo’n 4 kilometer naar het noorden tot net over de grens met Ermelo wanneer de droogvallende landsdelen worden meegenomen. Daar is dus het zwaartepunt bij eb.” Het punt bij hoogwater in Putten ligt 2 à 3 kilometer van de zwerfkei met ijzeren ring die sinds 1984 Nederlands zwaartepunt zou markeren. Geograaf Frank Storbeck berekende die plek op verzoek van theatermaker Harrie Hageman. Ook voor Storbeck telde alleen het droge land; zee en binnenwateren liet hij eveneens buiten beschouwing. Hagemans zin op de steen luidt:

„Til Nederland op aan deze ring en niemand zal het merken.”’ (…)
Uit: Jan Kas, Putten lijkt dan toch het centrum van Nederland. Discussie over middelpunt van Nederland lijkt eindelijk beslecht, in: Reformatorisch Dagblad, 21 juli 2016

Passers van Kahn

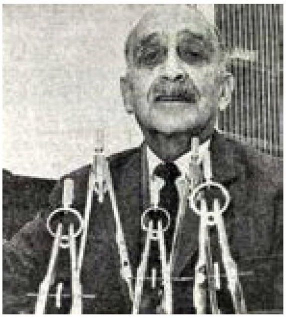

Goudse Passerdozenfabrikant Hugo Kahn in: Het Vrije Volk, 13-12-1969 (www.delpher.nl)

De Jood Hugo Kahn (Memmelsdorf 1895- Gouda 1980) had in Duitsland tot de Krystallnacht ’s werelds grootste passer(dozen)-fabriek met 450 werknemers.
Hij mocht in april 1940 met 30 mark op zak naar Nederland vertrekken. Met een Rotterdamse schrijfwarenfabriek was hij overeengekomen om weer een passerdozenfabriek op te bouwen, maar die fabriek zelf werd de volgende maand platgebombardeerd. Kahn kwam in Gouda terecht, maakte in de bezettingsjaren eerst nietmachines en dook vervolgens onder. Na de bevrijding zette hij weer een fabriek in passers en passerdozen op, toen onder de naam H. Kahn en Zoon (Zeugstraat 1). Zoon Helmut verkocht de fabriek in 1989. Dat alles kwam weer onder de aandacht door het recent verschenen boek *Joods Gouda II* van Tom Verwaijen (Engelen 2016). In *Trouw/Kwartet* van 12 april 1975 stond een interview met Hugo Kahn onder de kop ‘Met tien gulden op zak passerfabriek opgericht’. (Digitaal op *www.leiden.courant.nu* en op *www.delpher.nl* zijn er nog meer interviews uit andere kranten te vinden.) Kahn vond het een schande dat hij als enige Nederlandse passerdozenfabriek moest opboksen tegen buitenlandse bedrijven met dumpprijzen. En híj gaf drie jaar garantie! Opmerkelijk is dat het Kadastermuseum van deze Duitse en later Nederlandse Jood geen passerdozen heeft. In de Koninklijke Boodschap van 12 mei 1951, waarin Hugo Kahn met EZ-steun werd genaturaliseerd, heeft hij een fabriek in ‘onderdelen van passers’ (*www.resolder.kb.nl*). In *De Zakenwereld* van 1949 stond al een bijdrage ‘Fabriek van passers en passerdozen Hugo Kahn te Gouda’ en daar kwam zijn naam zeker op voor! ‘Hugo Kahn & Zn BV – Passers’ is nu in deze digitale tijd nóg een bedrijf in Deurne.
(Adri den Boer)

Nationaal Baggermuseum

Het Nationaal Baggermuseum in Sliedrecht heeft tot en met 5 november 2016 een expositie ***Strijd tegen het water.*** Deze tentoonstelling is in nauwe samenwerking met het Museum Nieuwland uit Lelystad tot stand gekomen. Deze aankondiging is verder subjectief-landmeetkundig! In de expositie hangt een 18de-eeuwse kaart (koperdiepdruk) van de Alblasserwaard, waar de geadmitteerde Dordrechtse landmeters Abel en Matthias de Vries beiden voor werkten. Uit eigen bezit prijkt er in een vitrine een Hollandse cirkel, volgens de toe-

E-baak en een tachymeter-theodoliet ‘MOM Budapest Te-D1’ met plaatje van De Koningh op Wild-statief op expositie in Sliedrecht (foto Adri den Boer)

Hollandse cirkel van Nationaal Baggermuseum (foto Adri den Boer)

lichting als type 'in gebruik vanaf de 17e eeuw bijvoorbeeld bij drooglegging Haarlemmermeer'! In dezelfde expositiezaal staan vrij een E-baak en een tachymeter-theodoliet 'MOM Budapest Te-D1' met een metalen plaatje van De Koningh uit Arnhem op een Wild-statief. (Eigenaar of bouwjaar, w.s. 1963, staan niet vermeld.) Onder andere Rijkswaterstaat (Utrecht) wordt dank gezegd voor de steun aan het totaal. In de vaste expositie in de vroegere villa van baggerbaron Volker is op de overloop op de eerste verdieping ook nog een vitrine permanent met meetinstrumenten gevuld. Zowel de vaste expositie als de tentoonstelling worden van harte aanbevolen!
Zie *www.nationaalbaggermuseum.nl.* (Hun museale instrumenten mankeren nog in de DHC-databank en ook nog op *www.maritiem-digitaal.nl* met 44 Baggermuseumfoto's.)
(Adri den Boer)

Meetinstrumenten in permanente Baggermuseum-vitrine (foto Adri den Boer)

Oude Delft 95 met NAP-hoofdmerk en DHC/ ANWB-plaquette (foto Joop Gravesteijn)

Technologiedagen TU Delft

In het kader van de Technologiedagen van de TUDelft vroeg men mij om op 1 en 2 juni mee te helpen bij de historische toer door de binnenstad van Delft in relatie met de geschiedenis van de techniek en de TU Delft. Besloten was om aandacht te besteden aan een aantal gebouwen die een rol gespeeld hebben in de techniek. Begonnen werd bij Oude Delft 95. Aldaar heb ik het verhaal verteld over Lipkens (geodeet/instrumentmaker) en Cohen Stuart. Ook de relatie met het normaliseren van het AP tot NAP. Maar ook de valproef (zwaartekracht) van Stevin werd uitgevoerd vanaf de toren van de Nieuwe Kerk.
(Joop Gravesteijn)

Joop Gravesteijn op de Markt voor de Nieuwe Kerk (foto Lieske Yntema)

Kadastrale Hulpkaarten naar RHC's

In *Geo-Info* 2010-5 schreef René van der Schans over 'Lang leve de kadastrale hulpkaart!'. In *Geo-Info* 2010-9 schreef dr. H.P. Deys over 'Digitalisering van Kadastrale Veldwerken en Hulpkaarten – teloorgang van historisch erfgoed?'. Het Kadaster besloot in 2011 tot digitale substitutie. Er kwam meer media-aandacht, een bezwarenprocedure tot de Raad van State toe én een Plan B over de 1200 strekkende meter van 3,5 miljoen hulpkaarten. Die zouden naar de Regionale Historische Centra (RHC's, eerder: rijksarchieven in de provincie) moeten of kunnen. (De hulpkaarten zijn geen documenten in archiefrechtelijke zin. Daarom wilde het RA ze van het Kadaster niet hebben. Toen is een stichting opgericht met als doel om de hulpkaarten aan de RHC's over te dragen.) Voor *Geo-Info* 2013-3 interviewde ik prof.dr. Frank Keverling Buisman thuis over het gevaar van dié substitutie. (Over de veldwerken maakte niemand zich druk.) Op 3 juni 2016 kon hij zijn vrienden dit mailen: *'Eindelijk, eindelijk, eindelijk, kan ik jullie berichten dat er hulpkaarten naar RHC's zijn overgebracht. Ik weet dat nu alleen van Gelderland en Utrecht (die van Utrecht worden tijdelijk in Arnhem opgeslagen), omdat ik begreep dat die vorige week maandag zijn binnengekomen en in het depot zijn opgeslagen. Van de andere provincies weet ik dat niet, omdat ik geen informatie daarover ter beschikking heb, maar ga er vanuit dat dat ook is gebeurd.'* Het RHC Noord-Brabant wil de hulpkaarten niet hebben, aldus een andere bron. Geprobeerd wordt of andere overheden daar ze wel willen hebben.
(Adri den Boer)

Herdenkingsraam in Marinemuseum

'Via het interactieve herdenkingsraam *De KXVIII wereldberoemd* volgt u de onderzeeboot Hr.Ms. KXVIII, die op 14 november 1934 vertrok voor de langste zeereis ooit door een onderzeeër gemaakt. Aan boord was professor Felix Vening Meinesz die meeging om onderzoek te doen naar de verborgen vormen en afmetingen van de aarde onder het zeeoppervlak.'
(Uit: uitnodiging Marinemuseum voor opening nieuwe onderdelen op 17-6-2016)

Interactief herdenkingsraam KXVIII in Marinemuseum (foto Digidaan)

Een gebrandschilderd gedenkraam werd vroeger geschonken door het comité Onze Marine. Het was een herinnering aan bijzondere expedities en kreeg meestal een plek in een kazerne. Aan de hand van historische foto's vervaardigden studenten van de TU Delft (m.z. UvA, red. DHC) een interactieve versie van het gedenkraam over de bijzondere expeditie van onderzeeboot KXVIII. Dat bevond zich in de onderzeedienstkazernes in Den Helder en Soerabaja. "We hebben nog gespeurd naar het origineel, maar waarschijnlijk is dat bij de sloop van de kazerne gesneuveld", vertelt conservator Annette de Wit van het museum. (…) De professor loofde premies uit aan de bemanning voor iedere keer dat de onderzeeboot naar de diepte dook. Dat was niet aan dovemansoren gericht; De K18 zocht onderweg 240 keer diepere wateren op.'
(Uit: Leo Blank, In het spoor van de onderzeeboot K18, in: Noordhollands Dagblad, ed. Helderse Courant, 17 juni 2016)
Promovendus ir. Bart Root (LR) en projectmanager ir. Michiel Munnik waren bij de realisatie van de opstelling in het Marinemuseum betrokken. Eerder maakten ze een website over de reis van Vening Meinesz.
(Uit: Delta, TU Delft, 1 augustus 2016)

Verkoopaffiche (www.vdv-online.de)

Hochschule Karlsruhe: ruimen én bewaren

‚Wir, die Hochschule Karlsruhe, brauchen Platz und versteigern einen Teil unserer alten Instrumente. Nach den ersten Auktionen im vergangenen Jahr geht es die nächsten Wochen kontinuierlich weiter auf: zoll-auktion.de, Stichwort „Karlsruhe"! Durch den Umzug in die Hoffstraße bedingt, haben wir unseren Bestand gesichtet. Ein respektables Spektrum der Instrumentenentwicklung behalten wir für ein eigenes Museum. Besondere Instrumente übergeben wir an Museen, z. B. an den Förderkreis...'
(www.vdv-online.de, juli 2016)

Thema 'Grenzen' voor archiefstuk van het jaar

Voor de landelijke verkiezing van het Archiefstuk van het Jaar 2016 is het thema is *Grenzen*. Organisator is BRAIN, de branchevereniging van archieven, in samenwerking met de Maand van de Geschiedenis. De winnaar van deze derde editie wordt op 29 oktober bekend gemaakt.
Archief Delft maakte een voorselectie van vijf stukken waarvan het publiek tot 7 augustus kon aangeven welk document hen het meest aansprak. Hun keuze E was Grenzen *trekken*: de figuratieve (kaart)schets van de grensscheiding tussen de gemeenten 't Hof van Delft en Vrijenban. De toelichting: 'Bij de oprichting van het Koninkrijk der Nederlanden werd een idee uit de Franse tijd overgenomen: de invoering van het kadaster. Hiertoe moesten eerst de grenzen tussen de verschillende gemeenten worden bepaald. Maar de landmeters die de grenzen tussen Hof van Delft en de omliggende gemeenten moesten vaststellen, kwamen tot de conclusie dat de territoria zo verstrengeld waren, dat zij de grenzen niet konden vaststellen. Daarom werd besloten tot een totaal andere indeling van de gemeenten. Een goed voorbeeld: bezat Hof van Delft voorheen de helft van de Voordijkshoornse polder, na 1826 kreeg het die hele polder.'
(www.archief-delft.nl)
Het regionaal archief in Dordrecht had een Engelstalige dieptekaart in haar voorselectie. ('Soundings in feet under average flood') De Nederlandse toelichting: 'Kaart met de waterweg naar zee - Door het dichtslibben van de rivieren en de komst van grotere zeeschepen

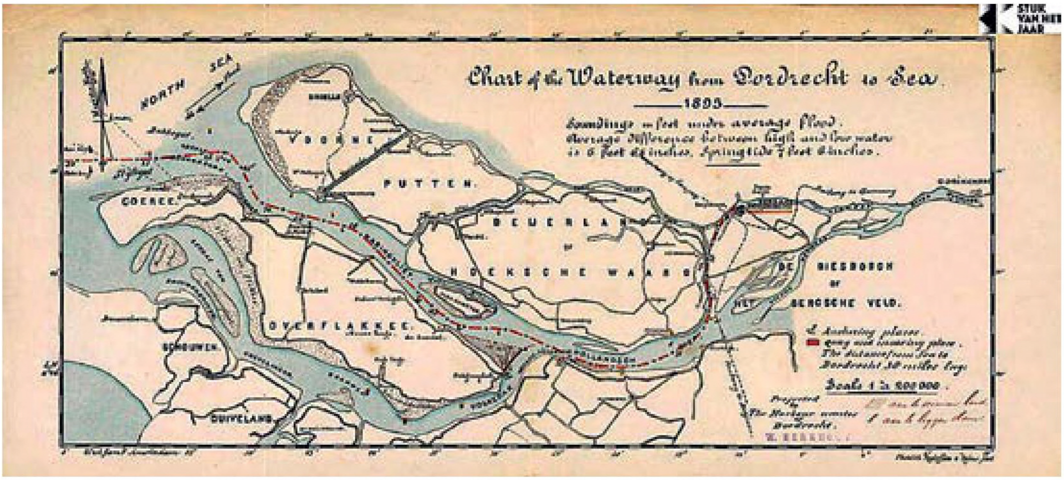

'Chart of the Waterway from Dordrecht to Sea', 1893 (www.regionaalarchiefdordrecht.nl)

kwam de positie van Dordrecht als zeehaven steeds meer in het gedrang. In 1893 presenteerde de havenmeester dit plan om de waterweg naar zee uit te diepen. Het plan werd vanwege de kosten en allerlei bezwaren nooit uitgevoerd.'
(www.regionaalarchiefdordrecht.nl)

Tentoonstelling rond borgenkaart

Het Groninger Museum laat tot en met 23 oktober 2016 een tentoonstelling zien rond de borgenkaart van Theodorus Beckeringh (1712-1790).
(www.groningermuseum.nl)

'Expositie 'Varen op de sterren'

Museum Boerhaave (in verbouwing) en het Koninklijk Eise Eisinga Planetarium presenteren van t/m 27 november 2016 in Franeker de tentoonstelling 'Varen op de sterren'. In de tentoonstelling zijn onder meer zeekaarten, sextanten, globes en gyroscopen uit de collectie van Museum Boerhaave te zien.
(www.museumboerhaave.nl)

Waarom déze cartoon van Boris Johnson?

Britt Spencer, Boris Johnson, Mayor 'Surveyor' of London was een cartoon van voor het Brexitreferendum en de ministersbenoeming. Past nu in rubriek Historisch nieuws.
(www.ceryssl t.wordpress.com)

Terug van Zweedse vakantie?

'**Marieberg** is een dorp binnen de Zweedse gemeente Kalix. Het dorp ligt wordt in 1779 aangelegd onder de naam Långsel, dat in 1871 gewijzigd wordt in Marieberg. Marie verwijst niet naar koningin of prinses, maar naar de naam van de dochter, Marie Bergström, van een plaatselijke landmeter. Het dorp ligt aan de Kalixälven. Er zijn in Zweden 183 (!) plaatsen die aangeduid worden met Marieberg.'
(www.nl.wikipedia.org)

Van vóór het Brexitreferendum (www.cerysslt.wordpress.com)

'HISTORIEK' in Mercatormuseum Sint Niklaas (B)

'Op Sinterklaasdag (6 december 2016) duikt Flagis terug in de geschiedenis. Het Merkatormuseum in Sint-Niklaas is daarvoor wel zeer geschikt. Rond het thema "Historiek" brengen we een aantal sprekers bij elkaar die de verschillende aspecten van historiek en tijd in geografische informatie zullen beschouwen.'
(www.flagis.be)

Eigen KNIL-uitgaven van Ferry Geuther (per set €17,75)

*** INDISCHIANA JONES, BORNEO 1948**

De onbekende geschiedenis van een vreedzame avontuurlijke KNIL-topografische expeditie op Borneo in 1948. Het verhaal *Indischiana Jones, Borneo 1948* is ontstaan tijdens een studeerkamerspeurtocht naar een expeditie van de KNIL Topografische Dienst op West-Borneo in 1948. Op basis van een autobiografie, authentieke foto's, landkaarten en informatie op internet ontstond een beeld van deze stoere KNIL-militairen, avonturiers in dienst van de wetenschap. Een verhaal over landingsvaartuigen, prauwen, een watervliegtuig, jungle bivaks, jagen op wilde zwijnen, vissen en baden in een rivier met krokodillen, Dajaks, wapens, topografische instrumenten, het karteringswerk en nog veel meer. Geïllustreerd met veel authentieke zwart/wit foto's.
Tweetalig, Nederlands / Engels
Tweede druk, 2016, paperback, 108 pagina's.
Formaat: 20 x 12,5 cm,
ISBN: 978-94-6203-902-5

*** INDISCHIANA JONES II, De Ware Schat**

Deel II voegt veel nieuwe en interessante bevindingen toe aan de geschiedenis van de avontuurlijke KNIL-topografische expeditie op Borneo in 1948. Indischiana Jones II geeft een blik in de wereld van de KNIL-topografen op Java en Borneo: het hoofdkantoor, het kaartenmagazijn, de instrumentenwerkplaats en het fotogrammetrisch laboratorium in Batavia; het Geodetisch Instituut in Bandoeng; de werving en opleiding; de expeditiebasis in Pontianak; de topografische instrumenten; de verbindingsapparatuur; het ingewikkelde rekenwerk; improviseren in het veld; vergeten woorden en kerstmis ver van huis. In deel II ook het verhaal over de KNIL-hoed en de verleidelijke kolonelsvrouw én de onthulling van de ware schat van Indischiana Jones! Veel niet eerder gepubliceerde authentieke zwart/wit foto's geven een extra dimensie aan de verhalen. Een lijst met 65 namen van de militaire topografen die tijdens het onderzoek in beeld kwamen, vormt de afsluiting van dit boek. Een bescheiden eerbetoon en herinnering.
Tweetalig, Nederlands / Engels.
Eerste druk, 2016, paperback, 124 pagina's,
formaat: 20 x 12,5 cm,
ISBN 978-94-6203-993-3
(www.boekenbent.com)

NB. Nicolàs de Hilster heeft een bijdrage geleverd aan het tweede deel met het leveren van foto's van instrumenten uit zijn collectie en uit die van bevriend verzamelaar Gerrit Tentij (ook Castricummer, maar nog geen DHC lid). Ook adviseerde hij over het beschrijven van de instrumenten in dit deel, met name over het geodetisch sextant en de Wild T0. Het zijn eenvoudige werkjes, maar wel met bijzondere historische details en dito beeldmateriaal.

Dé twee boekjes (foto: Nicolàs de Hilster)

Varia: landmeters in films

Naast landmetersfilms voor een klein publiek zijn er ook andere films voor een breed publiek, waarin landmeters soms even passeren. Wat voorbeelden:

**** 1945: Walcherens strijd tegen het water, 03 september 1945***
07.42 Landmeter met rood-witte jalon

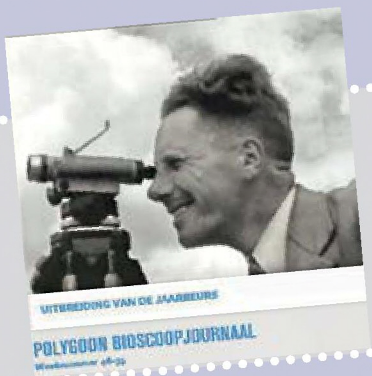

**** 1946: Polygoon Holland Nieuws***
Landmeter kijkt door oculair waterpasinstrument.
(Item: uitbreiding van de Jaarbeurs op het 'Suikerterrein' te Utrecht)

**** 1947: Door duisternis tot licht***
07.06 Uit het ruim van LST741 zijn bulldozers gekomen die beginnen palmbomen en oerwoud om te duwen voor de aanleg van een vliegveld. De omgehaalde bomen worden op een hoop geveegd. Australische landmeter kijkt door zijn theodoliet en geeft aanwijzingen.

**** 1954: Nieuw-Guinea Kroniek.***
Nieuw-Guinea in opbouw
27.24 Landmeter in actie.

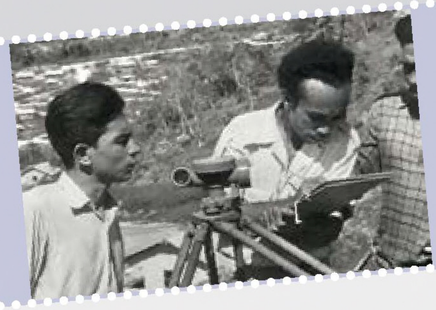

**** 1957: Nieuw-Guinea Kroniek.***
Opleidingsmogelijkheden voor de Papoea
05.36 In tweejarige spoedcursus van de Dienst van Waterstaat en Opbouw meten Papoeajongens met enige jaren lager onderwijs in de afdeling Kadaster en Kartering toekomstig tracé van weg op m.b.v. theodoliet en batons (jalons?) en kappen onderhout weg;

(www.in.beeldengeluid.nl)

Varia: vakverbeeldingen van elders (vervolg)

Het thema 2016 van de Maand van de Geschiedenis (oktober) is: Grenzen *(www.maandvandegeschiedenis.nl)*. Donateurs werden daarom in DHC 2016-2 al uitgenodigd tot geografische grensbijdragen in nummer 4. ('Doen we nu ook eens mee aan de Maand van de Geschiedenis!') Vandaar ook dat deze bijdrage met een uniek grensattribuut start!

Uit USA

'The history of Pennsylvania land surveying goes all the way back to the 1700s and to a pair of famous land surveyors named Charles Mason and Jeremiah Dixon. Though many may not recognize the names, most will recognize the combined last names that title the line they surveyed that became a hot issue for next

100 years or more, the Mason-Dixon Line. This line established the border between Pennsylvania and Maryland, and became a heated American topic when it started being considered the line between the "free" states and the "slave" states. Though this is one of the earliest surveying issues in the state's history, the drama surrounding it began even before this, as the line was a direct result of a land ownership conflict between the state's founding family, the Penns, and the Calverts of Maryland.'
(www.pointtopointsurvey.com)

'Located on Pittsburgh's North Shore, across from PNC Park and at the end of the Roberto Clemente Bridge stands two bronze figures of construction workers. The 5-foot, 8-inch tall sculpture was designed by artist George Danhires. It was dedicated on June 12, 1984 and was created as a tribute to the builders who made Pittsburgh's two construction projects called "renaissance" a success. The male figures depicted in the sculpture are based on photographs of two actual employees who worked for the Mellon-Stuart construction company. The Mellon-Stuart construction company commissioned the work. The bronze figures are wearing construction worker signature clothes and hard hats. At their feet is a large tool box and between them is a surveyor's tripod. (...)

The artist George Danhires is from Kent, Ohio. He is both a sculptor and oil-based artist. Many public and private institutions have commissioned his work. His sculptures are on display in at least four states. His work is known for symbolizing and paying tribute to the liveliness of people and the different aspects of community life.
(www.examiner.com)

David Allen Ibsen: 'Photographer Erik Almås has started a personal project called "Land Surveyors," capturing a narrative of two explorers setting out to map the west in the late 19th century. By compositing images of New Mexico's endless sky with period props and costumes, Erik's cinematic storytelling creates a historically accurate tale of a surveyor and his assistant.

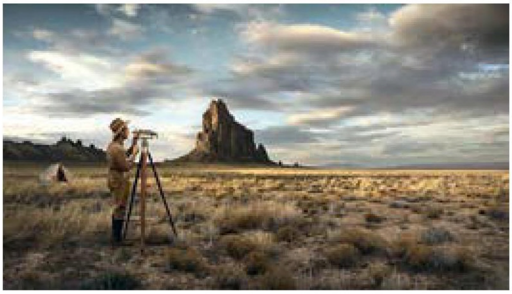

A commercial assignment brought him to Shiprock, New Mexico, and sparked the idea for the project. "As I flew over this amazing landscape I couldn't stop thinking about the opening scene of the movie 'The English Patient.' The land surveyor series was already concepted and I decided to have this be my first location in the series.
Erik sees a lot of metaphors in surveying the land. "These early surveyors were exploring new territories and frontiers but at the same time aligning and dividing where it prior had no boundaries. The idea was to have one older land surveyor as the mentor and a younger as the apprentice. I love the idea of measuring things and how we increasingly measure and compare ourselves to others and the relationship between the two will be a part of this." The series with the land surveyors will be an ongoing project where he will take these characters to different locations and explore not only the places but also the people.'
(www.getthefive.com)

'Cartographers in the Field. This Depression-era oil painting, created by Hal Shelton in 1940, depicts mapping techniques used in the early days of cartography, including an alidade and stadia rod for determining distances and elevations and a plane-table for sketching contour lines. This 4-by-6 foot painting is on display in the U.S. Geological Survey (USGS) library in Menlo Park, California.'
(www.pubs.usgs.gov)

Uit Canada

'Shari Blaukopf: My point is that a year ago I might have spent 10 minutes getting his hood just right but today in that time I had the whole thing drawn and coloured. It may not be a perfect drawing but the essence of the surveyor on a cold sunny day has been captured.
Comment Ross C: At first, I thought he had a paper bag on his head but then I read that it was a hood… so I guess that means it is still a little cold over there?
Shari Blaukopf: Yes, it is brutally cold and windy here today. He looked miserable out there!
And envious of me sitting in my car with a cup of coffee.
Lee Kline: You caught his stance so that we KNOW he is watching his partner and waiting to do something. A real capture.
Shari Blaukopf: You're right Lee. He was waiting for his partner across the road.
fruitrootleaf: Shari, my soon-to-be brother-in-law is a surveyor. I'm sharing this with him, as I know he'll enjoy it as much as I did. The vibrancy in the colors, against the subdued winter hues, is delightful.'
(www.shariblaukopf.com,
werkend in Montreal)

Uit Frankrijk

'French Army 1812 Geographical Engineer Officers Surveying by Carle Vernet. Carle Vernet (1758 to 1835) the French artist was commissioned under the authority of the Emperor Napoleon Bonaparte to produce illustrations of the Imperial French Army dress regulations of 1812 for the Grand Army, other than the Imperial Guard, an institution too powerful and quixotic for the Dress Commission to tackle. (…) The illustrations were designed to illustrate the requirements of the new regulations in tailoring the uniforms. This may explain the idiosyncratic activities of some of the soldiers.'
(www.britishbattles.com)
NB Deze afbeelding prijkte in DHC 2010-3, p. 109 in zwart-wit in een artikel van Raymond Uppelschoten met de zin 'De betrouwbaarheid van de prent wordt echter betwist, met name vanwege foutieve afbeelding van de uniformen.'

Uit Rusland

Als er een geodeet aan mankeert wordt dat door vakgenoten instrumenteel opgelost!
(www.geodezist.info)

Varia: kadastraal landmeterspersoneel

Menige nu ook digitale streekkrant geeft door wat landmeters van het Kadaster aan ondersteunend personeel vroegen. Schrijvers, klerken én klerkjes! Het kon niet op met de onbeedigden. Deze Varia beperkt zich tot Leidse kranten en de periode 1860-1877.[1] Het cliché, de drukvorm, van die hand met een ganzeveer was toen al symbolisch. De verhuisadvertentie van J.T. Hessels stond op 6 mei 1877 ook in *De Rijnbode* uit Alphen, maar zonder de vraag om een klerkje! (Die annonce werd al herplaatst in DHC 2008-4, pagina 161.) Deze Hessels bracht het vast verder dan het klerkje: van 1889 tot 1891 was hij voorzitter van de vereniging voor K&L. Als ingenieur-verificateur zou hij nog bij het drietal heren horen dat in 1902 de eerste HTW schreef. De A.G. Hessels uit de advertentie van 1860 was zijn vader.[2] De verenigingsbibliotheek van K&L werd in 1905 verrijkt met de jaargangen I-XX van het *'eigen orgaan'*: het was een geschenk van J.T. Hessels (1840-1909) uit de nalatenschap van pa A.G. Hessels (1813-1904). De in 1876 adverterende Van Campen herdacht op 1 april 1905 dat hij in nog steeds hetzelfde Leiden voor vijftig jaar *'de betrekking van landmeter voor den kantoordienst aanvaardde'*. In 1906 moest hij naar huis, omdat hij 70 jaar werd!

Adri den Boer

Goede en vlugge Schrijvers **Kantoorwerk** begeerende kunnen zich, met eigenhandig geschreven brieven, aanmelden bij A. G. HESSELS, *Landmeter van het Kadaster*, op de Hoogewoerd, Wijk III. N°. 436, te *Leyden*.

Leydse Courant, 27 februari 1860

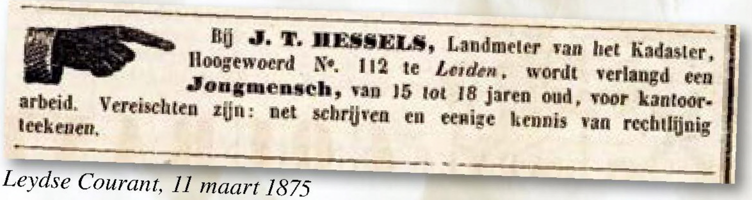
Bij **J. T. HESSELS,** Landmeter van het Kadaster, Hoogewoerd N°. 112 te *Leiden*, wordt verlangd een **Jongmensch,** van 15 tot 18 jaren oud, voor kantoorarbeid. Vereischten zijn: net schrijven en eenige kennis van rechtlijnig teekenen.

Leydse Courant, 11 maart 1875

De Landmeter van het Kadaster **H. L. A. VAN CAMPEN** vraagt een

KLERK.

Salaris naar bekwaamheid.

Leidsch Dagblad, 21 maart 1876

VERHUISD

van de Hoogewoerd naar de **Mare westzijde N°. 39,**

J. T. HESSELS,
Landmeter van het Kadaster.
Aan dit Adres wordt een **KLERKJE gevraagd.**

Leidsch Dagblad, 1 mei 1877

1 www.leiden.courant.nu
2 www.alledrenten.nl

Varia: RK-astronomen in China

In andere plaatsen en tijden was er ook geodetische aandacht voor RK-priesters die naast hun missie vooral bezig waren in de astronomie van China. Het vakblad van de landmeters-experten bij de zuiderburen schreef in 2014: 'Verbiestmuseum en Verbiestroute Pittem: een must voor elke liefhebber van landmeetkundig-technische wetenschap.'[1] Pittem in West-Vlaanderen heeft dit gratis te bezoeken museum sinds 2010. De website *www.pittem.be*: '*Ferdinand Verbiest is in Pittem geboren in 1623. Ook nu nog is hij steeds de bekendste Pittemnaar. In de 17de eeuw vertrok Ferdinand Verbiest als missionaris naar China, waar hij een groot deel van zijn leven doorbracht en een reputatie opbouwde als astronoom, ingenieur, taalkundige en geograaf. Hij vervulde in China een belangrijke rol aan het keizerlijk hof en werd er mandarijn. In 1688 overleed Ferdinand Verbiest in Beijng en kreeg er een staatsbegrafenis.*' Van hem zijn er daar nog instrumenten en in het Westen minstens standbeelden en instrumentenrijke plaatjes. Dat er vroeger in Nederland voor deze vakmensen én hun instrumenten meer interesse was toont ook bijgaande afbeelding van de Duitse jezuiet-astronoom Johann Adam Schall von Bell (1592-1666) in China.[2]

'Mandarijn' Ferdinand Verbiest (www.en.r8lst.com)

DHC als eerste… (www.landmeters-experten.be/links.html)

Slot

Over de landmeters-experten bij de zuiderburen gesproken: zij hebben op hun eigen vaksite relevante links, zie *www.landmeters-experten.be/links.html*. Onder verenigingen staat geen link naar GIN, maar onder 'de geschiedenis van de landmeetkunde' is de link naar DHC de eerste.

Adri den Boer

1 Johan Vanvolsem, Geodesie Ferdinand Verbiest, in: *Georama* nummer 80, april 2014, p. 17-26
2 Athanasius Kircher, *China monumentis … illustrata*, Amsterdam, 1667

Johann Adam Schall von Bell (www.en.wikipedia.org)

Reactie

2016-02 (Historisch nieuws)
Op p. 73 van het vorige nummer werd gevraagd om foto's van de landmeetkundige instrumenten in vitrines in de attractie De Vuurproef in het Spoorwegmuseum. (Het museum heeft hier nog evenmin foto's van op internet als DHC-IGIE.) Hierbij een collage van de drie oude instrumenten met op iets minder antieke tekstkaartjes (met voorbedrukt NSM en het gevleugelde wiel!) deze toelichting:

'Theodoliet. Landmeterinstrument voor het meten van horizontale en verticale hoeken. Ca. 1910.

Verkantingsmeter. Instelbaar waterpas om de hogere ligging van de buitenste rail in een spoorboog precies te meten. Ca. 1920.
(De verkantingsmeter staat heel ongelukkig opgesteld, voor die barometer, lijkt net een onderdeel daarvan.)

Nivelier. Optisch waterpasinstrument van het niet-automatisch in het waterpas-stellende type. Circa 1910'.

Herman Quee

Randfiguren (13)

Deze randfiguur is uit de rechteronderhoek, de titelcartouche met het Nijmeegse wapen, van de kaart van Johannes Janssonius van Waesberge uit 1682. Anders gezegd: de handgekleurde kopergravure: Ducatus Gelriae pars prima Quae est Neomagensis. Verschenen in “the English Atlas”, Oxford, 1682. De Stichting Historisch Huis- en Veldnamenonderzoek Kwartier van Nijmegen, opgericht op 11 september 1997, koos de cartouche tot haar vignet. Zij heeft tot doel het verrichten van onderzoeken naar de lokale en regionale geschiedenis van registergoederen (onroerend goed) in het voormalig Kwartier van Nijmegen plús het publiceren van kaarten. Aan de stichting zijn verbonden: Jan van Eck, Hans Giesbertz, Peter Kruissen en Jan Stehouwer. Met uitzondering van Peter Kruissen hebben allen een langjarige carrière bij het Nederlandse Kadaster doorlopen. Jan van Eck was ook redacteur van dit tijdschrift.
Zie *www.kwartiervannijmegen.nl.*

Adri den Boer

Caert-Thresoor 2016-2

Uitgave 2016-2 van het tijdschrift *Caert-Thresoor* bevat onder meer de volgende bijdragen:
- Zeldzame kaart van de Bourgondische Nederlanden uit ca. 1558 ontdekt, door Hans Spikmans;
- De oudste kaarten van Punda (Willemstad) op Curaçao, door Wim Renkema;
- F.W. Michels en zijn kaart *Rotterdam 1958 Europoort*, door Jan Debets;
- Blaeus *Theatrum civitatum et admirandorum Italiae.* Methode van verzamelen van materiaal voor de stedenatlassen van Italië, door Gloria Moorman.

Verder wordt de rubriek Kaartencollecties in Nederland voortgezet met die van het Archief Delft.
Algemene informatie: *www.caert.thresoor.nl.* De redactie plaatst de inmiddels verschenen afleveringen met een vertraging van 3 jaar op de eigen website.

Column: stockfoto's en beter werk

Bij DHC is het bij voorbaat een taboe, maar in een andere redactie suggereerden enkelen weleens het gebruik van stockfoto's voor het omslag. Dat waren dan sowieso snel verdwenen regisserende jonge ambtenaren, gewend aan een verbod om zelf de handen te laten wapperen. Ze waren ook in dat vrijwilligersverband snel weer weg natuurlijk. Zelf denk ik dat geen enkele beroepsgroep waarheidsgetrouw op stockfoto's staat. Zoek maar eens naar afbeeldingen van bankiers! Bij landmeters zijn de figuren op stockfoto's net zo vaak jonge meiden als bij makelaars. Zie het plaatje van *www.image.shutterstock.com* ('Verkrijgbaar in hoge resolutie en meerdere maten om aan de behoeften van uw project te kunnen voldoen.' - sorry voor de gratis reclame.) Dan lijkt mij eerlijker: *www.landsurveyorsunited.com/photo/surveying-in-namibia*. Op *www.etsy.com* is het Land Surveyor Hashtag Women T-shirt met korte mouwtjes serieuzer en daarvan geven we graag de prijs wel door: €15,63. Voor €10,95 koop je trouwens op *www.ebay.de* 'Gedicht Vermesser Geodäsie Gedichte Geschenk Präsent Jubiläum', inclusief een standaardje! Die mooie doe-opname van de genderneutrale tweepersoonsploeg is van Karin Kempe uit Meisse, over wie meer op *www.grafik.epigramme.de*.

Adri den Boer

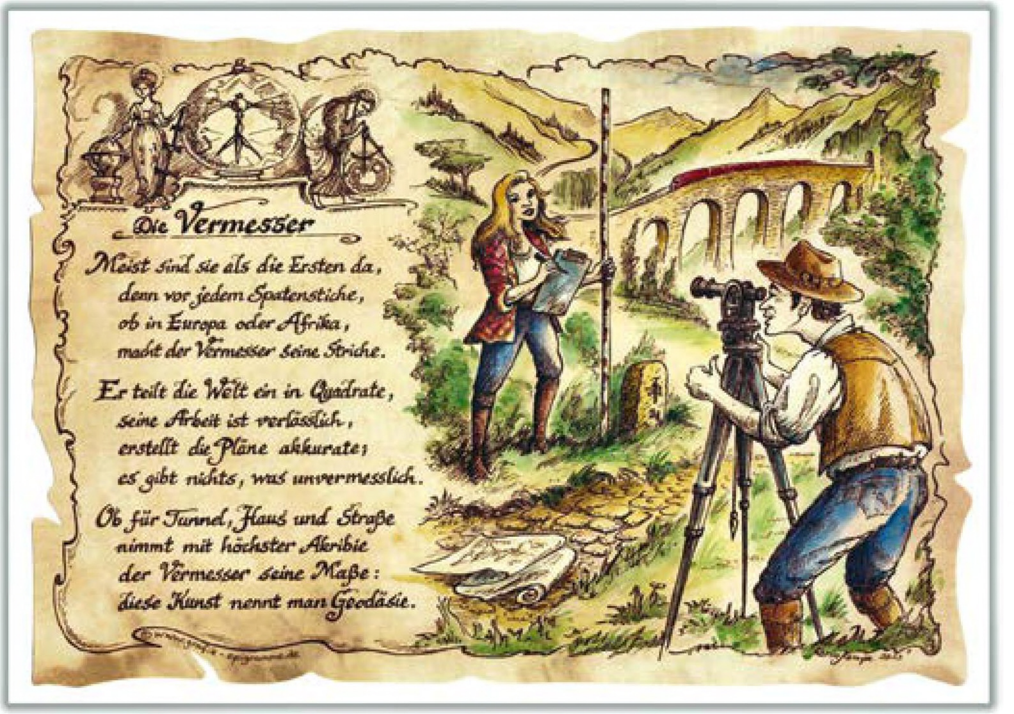

Agenda

12 oktober 2016	Donateursdag DHC, Noordwijk
22-23 november 2016	GeoBuzz, Den Bosch
6 december 2016	Flagis-seminar Historiek, Sint-Niklaas (B)
13 februari 2017	Helmert-Symposium, Dortmund (D)

Bedrijfsdonateurs

06-GPS	Sliedrecht
Anker Landmeetkunde BV	Pijnacker
Antea Group	Almere
CycloMedia Technology BV	Zaltbommel
FACTO GEO	Deventer
Fugro GeoServices BV	Leidschendam
Gemeente Almelo	Almelo
Gemeente Almere	Almere
Gemeente Amsterdam	Amsterdam
Gemeente Apeldoorn	Apeldoorn
Gemeente ’s-Hertogenbosch	’s-Hertogenbosch
Gemeente Tilburg	Tilburg
Geodelta BV	Delft
Geo-Informatie Nederland	Nijkerk
Geodirect BV	Mijdrecht
GeoMETIUS BV	Alphen a/d Rijn
Hogeschool Utrecht	Utrecht
Hoogheemraadschap van Delfland	Delft
Hydrographic Society Benelux	IJmuiden
Ingenieursbureau Geodelta BV	Delft
LNR Globalcom BV	Rijswijk
Naamlijst Ingenieurs Landmeetkunde	Hengelo (O)
Provincie Noord-Brabant	’s-Hertogenbosch
Ruimteschepper BV	Nieuwkuijk
Starmountain Survey & Consultancy BV	Castricum
Universiteit Leiden – Mathematisch Instituut	Leiden
Universiteit Wageningen – Centrum voor Geo-informatie	Wageningen
Van Oord NV	Rotterdam
Waalpartners	Naaldwijk

In dit nummer o.a.:
Historisch nieuws: Herdenkingsraam in Marinemuseum

Koninklijke Marine

kadaster

TU Delft Delft University of Technology

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Milieu